

Ahmet Yaşar Ocak ile Türkiye’de Tasavvuf Çalışmaları Üzerine

1945 yılında Yozgat’ta doğan Ahmet Yaşar Ocak, 1963 yılında Yozgat İmam-Hatip Okulu’nu, 1967 yılında İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü’nü bitirdi ve aynı yıl İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nde girdi. 1971 de mezuniyetini müteakiben bir yıl Osmanî İmam-Hatip Okulu’nda meslek dersleri öğretmenliği yaptıktan sonra 1972 de Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü’nde asistan oldu. Aynı bölümde iki yıl yüksek lisans yaptı. 1974 yılında kazandığı Fransız bursuyla Strasbourg Üniversitesi Beşerî Bilimler Fakültesi’nde Prof. Dr. Irène Mélikoff yönetiminde doktora çalışmasına başladı ve 1978’de “*La Révolte des Babais: Un Mouvement Socio-religieux en Anatolie au XIIIe Siècle*” (Babailer İsyanı: XIII. yüzyılda Anadolu’da Dinî-Sosyal bir Hareket) başlıklı teziyle doktora tamamladı. Doçentlik ve profesörlüğünü de yine Hacettepe Üniversitesi Tarih bölümünden alan Ahmet Yaşar Ocak, 2013 yılındaki emekliliğini takiben aynı yıl TOBB ETÜ Tarih Bölümü’nde kadrolu öğretim üyesi oldu. Halen burada çalışmaktadır.

Başlıca Eserleri; *La Révolte de Baba Resul ou la Formation de l’Hétérodoxie Musulmane en Anatolie au XIIIe Siècle (Babailer İsyanı yahut Aleviliğin Tarihsel Altyapısı), Bektaşî Menakibnamelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri (Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri) , Veysel Karenî ve Üveysilik, İslâm Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır İlyas Kültü, Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfîlik: Kalenderîler, Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler, Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakibnameler, Türk Folklorunda Kesik Baş: Tarih- Folklor İlişkisinden Bir Kesit, Ortaçağ Anadolu’sunda iki Büyük Yerleşimci Derviş Yahut Vefaiyye ve Yeseviyye Gerçeği, L’Autre Visage de l’Islam dans l’Histoire Sociale de*

Turquie, Perspectives and Reflections on Religious and Cultural Life in Medieval Anatolia, Sarı Saltık: Popüler İslâm'ın Balkanlar'daki Destânî Öncüsü.

Bizim bütün mülakatlarımız hocalarımızın kendi serüvenini dinleyerek başlıyor; sizin akademik camiaya girme serüveniniz eminim ailenizden, büyüklerinizden başlıyor...

Büyük dedem, dedem ve büyük amcam dışında ailede “molla” yok. Onlar da 19.-20. yüzyılın taşra mollalarından. Bunları sayarsanız evet diyebilirim. Bu arada önce şu benim için kullandığınız duayen kelimesine karşı olduğumu söyleyeyim. Teşekkür ederim iltifatınız için. Ama ben duayen değilim. Bu da Türkiye’de içi boşaltılmış pek çok kavramdan biri bana göre, tıpkı profesörlük gibi, doçentlik gibi akademisyenlik gibi içi boşaltılmış bir kavram. Yani yaşını başını almış, saç beyazlaşmış herkese hangi alanda olursa olsun Türkiye’de duayen denmeye başladı. Neredeyse herkes duayen. Yani “şef çok ama Kızılderili yok” açıkçası. Duayen olmayan yok neredeyse. Yakında duayen olmayanları mumla arayacağız galiba. Bu tür nitelermeler bu kadar ucuz olmamalı bence. Ne hikmetse bazı kavramları çok ucuza harcayan bir toplumuz biz maalesef her konuda. Ya aşırı yüceltiriz ya aşırı batırırız.

Evet toplum olarak böyle bir eğilimimiz var bütün kavramları cömertçe harcamak gibi.

Evet bunu da televizyonlar yapıyor artık. Televizyonlarda tarih ve din konusunda inanılmaz bir şekilde dünya kadar program yapıyorlar. Bazıları faydalı olabiliyor, ama çoğunda insanların kafası karışıyor. Yani öyle konular vardır ki onlar televizyonlarda uluorta tartışılmaz kafa karıştırmamak için. Bu tür problemleri konuları ilgili uzman meslektaşlar çalıştaylarda, kongrelerde, sempozyumlarda, kolokyumalarda kendi aralarında tartışıyorlar yahut yazarlar. Ama televizyonlarda bunları tartışma konusu yaparsanız, hele de böyle karşıt düşünceli insanları sırf reyting sağlasın diye oraya çıkarırsanız, karşısındakini çürütmek için söylenenler, yapılan spekülasyonlar halkın kafasını allak bullak eder. Bu çok yanlış bir şeydir ama yapılıyor maalesef. Bu tarih konusunda da böyle, din konusunda da böyle Türkiye’de. Yakında yeni mezhepler çıkarsa hiç şaşmam.

Ailenize dönecek olursak, sizin yetiştiğiniz dönemde ve taşrada Osmanlı döneminden kalma ulemâ ve meşâyihin etkin olduğu bir ortam var.

Evet, Osmanlı son döneminde bir kısmı İstanbul’dan bir kısmı Yozgat medreselerinden ve tekkelerinden yetişmiş yaşlı Yozgat ulemâsından, Yozgat meşâyihinden bazı şahsiyetler vardı. Merkez değil, merkez çok farklı özellikleri olan bir şeydir. Taşra bizimki. Yalnız bizimkinin özelliği şu: Yozgat Çapanoğullarının bizzat kurup

iskân ettikleri ve kendilerine merkezi yaptıkları yeni bir şehir olduğu için onlar burayı Osmanlı imparatorluğu içerisinde olabildiğince parlatmak, olabildiğince gelişmiş bir merkez haline getirmek için çabalamışlar. Bu maksatla civardan şuradan buradan birtakım şeyh efendileri, müderrisleri oradaki tekkelere ve medreselere getirmişler. Bunlar bir gelenek yaratmışlar buralarda. Ben bu geleneğin son zamanlarına yetiştim. Nasıl söyleyeyim ilkokul ve imam hatip yıllarımda ben bu bakiyyetü's-zevâtın taşradaki son simalarını tanıma imkânına sahip oldum. Bu bana bir kültürel zenginlik kattı. Bu insanların bazıları o yaşlı dönemlerinde hevesle İmam-Hatip okulunda hocamız oldular. Bazıları dedemden dolayı babamın ahababı oldular. Babamın manifatura dükkanında onların sohbetlerini çok dinledim. Aynı zamanda camilerde yaptıkları vaazları, dinledim, Ramazan aylarında evlerdeki misafirliklerde, davetlerde bunların sohbetlerini takip ettim. Severe ve ilgi duyduğum için, bunlardan çok yararlandığımı düşünüyorum. Onların benim üzerimde büyük bir etkisi oldu. Bir de yaptıkları cami derslerine devam ettim.

Peki hocam siz İstanbul'a geldiğinizde merkez ulemâsını da tanıdınız İslâm Enstitüsü'nde. Belki sadece enstitüde değil o sırada İstanbul'daki hayatınız içerisinde de karşılaştırdığınızda bu taşra vurgusuna yani sizin taşra ulemâsı ve meşâyihî vurgusu yapmanıza yol açan birtakım şeyler olsa gerek.

Tabii sebebi şudur. İstanbul ulemâsı ve meşâyihî, imparatorluk merkezinin en üst seviyedeki şahsiyetlerinden oluşuyor. Son dönem medrese ve tekiyyelerine mensup olsalar da klasik eğitim geleneğinin içinden geldikleri için onların bilgi birikimi ve İslâm'a vukufu çok daha üst seviyede. Çoğu telif sahibidir merkez ulemâsının. Taşradakiler ise bir kısmı her ne kadar İstanbul'da okumuş olsalar da ve bazı kitaplar yazmış olsalar da merkezde olmanın avantajlarına sahip olamamışlardır. Nihayet devir değişmiş, Osmanlı devleti tarihe karışmış ve Cumhuriyet olmuş, inkılaplar olmuş, dolayısıyla kendi köşelerine çekilmişler.

Yani içlerinde özgün bir şey ortaya çıkarmışlar mı hocam İstanbul'dan farklı özgün bir gelenek üretmişler mi?

Hayır ama önemli olan da zaten geleneği taşraya taşımak, yaşatmak, devamı ettirebilmektir o dönemde. Eğer İslâmî bilimlerde bir atılım yapmışlar mı diye soruyorsanız o dönemde o şartlarda taşra imkânlarıyla böyle bir şeyi başarmak mümkün olabilir mi size? Geleneğin kökü kesilmiş, müesseseleri ortadan kaldırılmış. Hangi zeminde, hangi imkânlarla hangi özgün geleneği üretecekler? Dediğim gibi köşelerine çekilmişler ama boş da durmamışlar. Her ne kadar ilmen özgün bir gelenek üretememiş olsalar da onlar bizlerin pek dikkatini çekmeyen, önem vermediğimiz bambaşka büyük bir iş yaptılar. Yeni Rejimle kavga etmek yerine Kur'ân kurslarında, 1951'de açılmaya başlayan imam-hatip okullarında hocalık yaptılar; camilerde vaizlik, müftülük yaptılar. Bu şekilde o birikimlerini

halka aktarmaya, Müslümanlığı unutturmamaya çalışmışlar. Bugün Türkiye’de az çok İslâm inanç ve kültürü alanında sahib-i telif “yeni ulemâ” varsa, işte onlar imam-hatip okullarında hocalık yapan bu muhterem zevâtın rahle-i tedrisinden geçmiş olanlardır. Bu bence çok mühim bir tarihî olaydır ve münhasıran üzerinde çalışılmaya değer.

Hocam biz kurduğumuz cümlede ulemâ ve meşâyihî yan yana zikrediyoruz çünkü uzun geçmişe bakıyoruz ama ulemâ ile mi yoksa meşâyih ile mi daha çok haşır neşir oldunuz ya da etkilendiniz?

İkisiyle de diyebilirim ama haşır neşir olma farklı bir şey. Haşır neşir olabilmek için belli bir yaşta olmanız gerekir, o anlamda benim haşır neşir olmam mümkün olamazdı. Ama çocuk yaşlardan itibaren babamın dükkanındaki sohbetlerinde, camideki vaazlarında dinlemek suretiyle ve tabii Yozgat İmam-Hatip Okulu’nda talebeleri olarak onları yüz yüze görmek, tanımak suretiyle bir haşır neşir olmadan söz edebiliriz. Bunun benim için büyük bir mazhariyyet olduğunu çok sonra anladım. Çünkü bu insanlar genellikle iki kimliği birlikte taşıyan insanlardı. Babamın dedesinin dedesi II. Mahmut döneminde yaşamış. Yozgat’taki Demirli Medrese diye meşhur medresede okumuş. Demirli Medrese o dönemde yörede meşhur bir medrese; Çapanoğulları tarafından kurulmuş. Sözümlü ettiğim bu büyük dedemiz hem medresede okumuş aynı zamanda da muhtemelen Nakşibendî tarikatına da intisap etmiş. Yani her iki geleneği de temsil eden bir zat. Adı üstünde türbesi var: Molla Osman Türbesi. Ankara’dan Sivas’a giderken Yerköy yakınlarında yol kenarında, yeniden yapılmış kubbeli bir türbe... Orada yatıyor. Her mevsim devamlı ziyaret edilir. Mesela büyük amcam da öyleymiş, babam anlatırdı, neredeyse sabaha kadar gaz lambası ışığında rahlesinin başında “kitap mütalaa edermiş”. Sonra dedem, yani babamın babası Molla Bekir dedem de öyle, iki kimlikli, hem molla hem şeyh. Ben tabii onların dönemine elbette yetişmedim ama aile içinde anlatılanlardan az da olsa gıyaben tanıyabilme şansına sahiptim. Benim tanıdıklarım ise ilkokul ve imam hatip yıllarında altmışlı, yetmişli, seksenli yaşlarda olanlardı. Onlar Yozgat İmam-Hatip Okulu’nda bize hocalık yaptılar. Sanıyorum Türkiye çapında bütün ilk açılan bütün imam hatiplerde aynı şey oldu.

Özellikle 19. yüzyılda medreseyle Nakşilik arasında önemli bir yakınlaşma söz konusu. Çünkü bunun pek çok yerde başka örnekleri de var. Konya’da, Çorum’da Hayrettin Hoca’nın anlattıkları mesela. Konya’daki örnekler. Belki ulemâ ve meşâyih Nakşilik üzerinden tek vücut oluyor.

Bir kişi iki hüviyeti birden taşıyor. Zaten yüzyıllardır mesela medreselerde tarikat mensubu müderris şeyhler var, veya tekkelerde şeyhlik yapan müderrisler var. Yani böyle tasavvufu ilim birleşmiş uzun yüzyıllardan beri. İlk yüzyıllarda

aralarında bir çatışma olsa da aradan geçen zamanla her iki taraf kendini biraz nizama sokmuş ve öylece bir birliktelik oluşmuş.

Hayrettin Hoca'nın hatıratından aklıma geldi; Çorum'da özel dersler aldıklarından bahsediyordu ve biraz hangi dersleri aldıklarımı da anlatıyordu. Siz hassaten bir ders aldınız mı hocam onlardan?

Evet Yozgat'ta gerek imam-hatipte okurken gerekse Yüksek İslâm öğrenciliğim sırasında onlardan fıkıh dersleri aldım, Arapça dersleri aldım. Camide üstelik, ikinci namazından sonra. Biliyorsunuz bu usul daha yüzyıllar öncesinden Osmanlı döneminde de uygulanıyordu. Cami dersleri vardı.

Cami derslerine devam ettiniz...

İstanbul'da da aynı şeyi yaptım. Orada da -tanırsınız muhtemelen- rahmetli Ahmet Muhtar Büyükçınar vardı, Ezher'den mezun. Onun hanımı Yozgatlı, kayınpederi de babamın yakın ahabıydı. Ben İstanbul'a Yüksek İslâm'a gittiğimde onun öğrencisi oldum. Bana Arapça, Tefsir ve Hadis okuttu. Hatta daha sonra Yüksek İslâm'daki bazı arkadaşları da beraber götürdüm hocaya. Bize fıkıh, hadis, tefsir okuttu. Ben dört yıl boyunca onun evinde -ve bazen de Çarşamba'daki İmam-Hatip Okulu'nda- akşamları verdiği derslere devam ettim. Kışın da akşamları Fındıklı'daki Enstitü'den otobüsle Çarşamba'ya derse gidiyor, bazen gece 12.00 de dönüyordum. Bazen geç saatlerde otobüs olmadığı için dönerken çok zorluk çekiyordum, hele kışın. Onun derslerinden çok yararlandım. Bir de hoca özel olarak ilgilendi benimle. Çünkü Yozgatlı kayınpederi babamın ahabıydı dediğim gibi. Bu sebeple sanyorum ilgilendi benimle. Biliyorsunuz, birkaç yıl önce hatıratı da yayınlandı.

Evet, hatıratı okumuştum. Bu Yozgat'tan siz İslâm Enstitüsü için mi çıkıyorsunuz ilk defa hocam yoksa Yozgat'tan değil de Yerköy'den mi ayrılıyorsunuz?

Hayır, Yozgat'tan. 1963'te Yozgat İmam-Hatip Okulu'ndan mezun olur olmaz, İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'ne yatılı olarak gidim ve 1967'de mezun oldum. Babamın memleketi olan Yerköy'e gidişimiz ailece 1968'dedir. Oysa ben 1945'te Yozgat'ta doğdum, büyüdüm ve 1968'e kadar Yozgat'ta yaşadım. 1963'de de Yozgat'tan gittim İslâm Enstitüsü'ne.

Enstitüye girmek kendi tercihiniz miydi?

Kendi tercihim değildi hiç şüphesiz, onu söyleyeyim açıkçası. Ama mecburduk imam-hatip mezunları olarak. Çünkü o yıllarda Enstitü'den başka yüksek tahsil yapacak başka bir kuruma, yani üniversiteye gitmemiz mümkün değildi, zira lise mezunu sayılmıyorduk. Zaten imam-hatibe gitmek de benim tercihim değildi. İlkokuldan yeni mezun olmuşum, o devirde neyin ne olduğunu 11 yaşında bir

çocuk olarak nereden bileceğim? İlk imam-hatip 1951'de İstanbul'da açılmış; 1953'te Kayseri'de açılmış, Konya ve Yozgat onlarla aynı yılda açılan ilk imam hatip okullarından. Beni babam imam-hatibe verdi, ortaokula vermedi. Tabii bu tercih aileden gelen bir şeydi. Babam ve annem dindar insanlardı. Babam ben ilkokulu bitirdikten sonra hemen imam-hatip okuluna kaydettirdi. İlkokuldan beraber mezun olduğum arkadaşlarım ise ortaokula kaydoldular. Hatta onlara imrendiğimi hatırlıyorum.

Ama sizin de özel olarak şuraya gideceğim diye bir arzunuz yoktu herhalde.

Yoktu tabii, nasıl olurdu ki? Dediğim gibi 11 yaşında bir oyun çocuğuyum, ne tercihim olacak, ne biliyordum? Babamın anlattığına göre ilkokuldaki öğretmenim demiş ki "bu çocuk biraz akıllıya benziyor bunu sen imam-hatibe verme, ortaokula ver de doktor olsun, hâkim olsun. Bunu da kötü niyetle söylemiyorlar. Çünkü o yıllarda imam-hatipten mezun olanların gideceği hiçbir yüksek tahsil kurumu yok. Yüksek İslâm biliyorsunuz 1959'da açıldı. İmam-hatibi bitirmişsiniz, nasıl olacak? Lise mezunu da saymıyorlar bizi. Mecburen Yüksek İslâm'a gideceğiz ve gittik. Ama ne kadar iyi olmuş, Allah'ın takdiri işte... Şimdi yatıp kalkıp babama ve anneme dua ediyorum beni imam-hatibe verdikleri için.

Her neyse 4 yıl İstanbul Yüksek İslâm'da okudum ve hâlâ tarihe çok merakım vardı, özellikle de Osmanlı tarihine. Bu bende tatmin edilmemiş bir merak idi. Her sömestr tatili sonunda Yozgat'tan İstanbul'a dönerken Türk Tarih Kurumu'na uğrar oradan Osmanlı tarihiyle, Selçuklu tarihiyle, hatta eski Yunan ve Roma tarihiyle ilgili kitaplar alırdım. Yüksek İslâm'dayken de fıkıh, tefsir ve hadisin yanında İslâm tarihine ve özellikle mezhepler tarihine merak saldım. Diğer arkadaşlarımın kitap getirdiği Bağdat'taki Mektebetü'l-Müsennâ'dan fıkıh ve bilhassa hadis kaynaklarının yanında İslâm tarihi ve mezhepler tarihi kaynaklarından bazılarını getiriyordum. Mekânı cennet olsun babam parayı hiç esirgemedi. Her ne ise, son sınıfta bir arkadaşımın teşvikiyle dışarıdan lise bitirme sınavlarına girdim ve İsmail Erünsal'la birlikte Bakırköy Lisesi'nden mezun olduk. Oradan mezuniyetim de ayrı bir hikayedir. Sonuçta Yüksek İslâm'da 63-67 arası dört sene okuyup mezun olduktan sonra üniversiteye gidebildim ama. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ne kaydoldum 1967'de.

Yüksek İslâm'da o tarihlerde önemli hocalar var.

Evet, Ömer Nasuhi Bilmen, Ahmed Davudoğlu ve daha başkaları mesela.

Ali Nihat Tarlan var.

Ali Nihat Tarlan Fars Dili ve Edebiyatı hocamızdı. Nihat Sami Banarlı İslâmî Türk Edebiyatı hocası. Zekai Konrapa Siyer hocası. Mesela o vaktiyle Şam idâfisinde tarih hocalığı yapmış. Ama bize siyerden çok idâdî hatıralarını anlatırdı genellikle.

Mahir İz Hoca vardı, tasavvuf tarihi hocası idi. O da tasavvuftan çok hatıralarını anlatır, bizi ilme teşvik eden hamâsî konuşmalar yapardı. Meşhur Neyzen Halil Can, dinî musiki hocamız idi. Bunlar ilginç adamlardı hakikaten. Meşhur Ali Üsküdarlı Kur’ân-ı Kerim hocamızdı. Epey yaşlıydı o zamanlar. Sonra Rahmi Şenses hocamız oldu. Gerçekten çok ilginç adamlardı bunlar. Allah hepsine rahmet eylesin ve mekânları cennet olsun.

Oranın da kadrosu epeyce iyiymiş.

Evet ama şunu da söylemeden geçemeyeceğim.

Bir şey noksan galiba.

Evet noksan olan şu, hem de büyük noksan: O kadro, bu mektep yeni açıldığı için buradan din alimleri yetişsin istiyordu ama bize verilen eğitim seviyesinin bununla hiçbir ilgisi yoktu. Üstelik –İstanbul İmam-Hatip’ten mezun olanlar hariç- çoğumuz zaten taşradan gelmişiz. Seviyemiz nedir? Bir kısmı az önce dediğim gibi dersten çok hatıralarını anlatırdı. Ama Ali Nihat Tarlan’ın, Nihat Sami Banarlı’nın, son sınıfta da Muhammed Tâvit et-Tancı’nin dersleri fevkalâde idi. Zaten çok müthiş adamlardı. Allah hepsine gani gani rahmet eylesin- fevkalâde hocalar idiler. Banarlı’nın hangi şubede dersi varsa (A ve B şubesi olmak üzere iki şube idik) öbür şubenin öğrencileri de mutlaka gider o şubede onun dersini dinlerlerdi. Hem konuşması güzel hem birikimi fevkalâdeydi. Bir de her hafta olmasa bile fırsat buldukça pazar günleri arkadaşım Turan Sevgili (hattat-ressam) ile onun Bebek’teki evine giderdik. Hocadan müsaade aldık, hoca sağ olsun evine kabul etti bizi. Orada bize nasıl ilim adamı olunur onu anlatırdı. Fuat Köprülü’yü ben ondan duydum ilk defa. Kendisi biliyorsunuz Fuat Köprülü’nün en gözde öğrencilerinden idi ama Fuat Köprülü o gözde öğrencileri üniversitede istememiş. Fiş usulü bilimsel çalışma nasıl yapılır, onun yollarını bize anlatmıştır ki ben yıllardan beridir hâlâ o sistemi takip ederim.

Bu hocalardan okuduk. Her birinin ayrı bir karakteri var, ders üslubu ayrı. Mahir İz Hoca heyecanlanır bazen Büyük Millet Meclisi’ndeki hatıralarını, Mehmet Akif’le olan hatıralarını anlatır, güya tasavvuf tarihi dersi yapardı. Ama onu dinlemek de hoşumuza giderdi. Hiçbir şey vermedi bize tasavvuf tarihi konusunda. Kısacası bu muhterem hocalar bize din âlimi olma amacına yönelik bir formasyon kazandıramadılar. Sebepleri tartışılabilir. Mesela Ömer Nasuhi Bilmen Hoca’dan fazla bir şey almadık. İlm-i kelam dersimize gelirdi. Kendisinin bu konuda *Muvazzah İlm-i Kelam* adlı asıl kitabının muhtasarı olan küçük bir kitabı vardı, tıpkı Osmanlı müderrisleri gibi, onu açar cümle cümle okur, sonra şerh ederdi. Hocaya bazen anlamadığımız meselelere dair sorular sorardık. En fazla da Süleyman Ağabey, Mustafa Öz, ben ve bir iki arkadaş daha. O zaman kızırdı “siz inanmıyor musunuz?” diye. “Aman hocam estağfirullah inanmadığımız

için değil ama neden böyle olduğunu anlamak istiyoruz” desek de dinlemezdi. “Otur küstah, terbiyesiz, dersi bozma”. Yani bu da bir şey herhalde. Şöhretiyle mütenasip bir hocalığı yoktu Ömer Nasuhi Bilmen’in. Ondand faydalanamadık açıkçası. Ahmed Davudoğlu Hoca ise son derece mutaassıp bir fıkıh hocasıydı. Biliyorsunuz Hayrettin Karaman Hoca’yı da din tahripçisi ilan etti bir kitabında. *Dini Tamir Davasında Din Tahripçileri* diye biliyorsunuz bir kitabı var. Siyah yüzlü bu kitapta Hayreddin Karaman’ı ve öncelikleri anlatır. Zaten Hayrettin Hoca ondan sonra biraz daha geri durdu benim gördüğüm kadarıyla.

Daha aktivist bir kimliği mi vardı o tarihlerde?

Belki. Hayrettin Bey yeni fikirler ortaya koymaya yatkın olan bir karakterdi. Çok kabiliyetli, fevkalâde zeki, çalışkan bir ağabeyimizdi. Bizim rol-modelimizdi anlayacağınız. O tahmin ederim, *Sebil* dergisinde aleyhindeki yazılardan korktu modernist demesinler diye. Bu kelime sanki “dinsiz” demektir o zamanlar.

Sınıf arkadaşlarınız kimlerdi?

Mesela Süleyman Uludağ, yaşça bizden epey büyüktür o. Çünkü ilkokulu, imam-hatip okulunu hepsini dışarıdan bitirmiş. Çobanlıktan gelmiş adamcağız, Amasya’nın Akyazı köyünden. Ama dışarıdan kendi kendine çalışarak oradan buraya kadar gelmesi harika bir başarı hikayesidir. Müthiş bir zekâ... İlme karşı muazzam bir açıklık ve kabiliyet var kendisinde ve ben Yüksek İslâm’da ondan çok yararlandım kitaplar konusunda. Ayrıca Arapça metinlerde takıldığımız yerlerde o bize yardımda bulunurdu. Tarif ederdi bakın şöyle anlayacaksınız diye. Her öğleden sonra sahaflara giderdik mesela onunla, kitap alırdık onun nezaretinde. Müktesebatı çok zengindi bize göre. Allah kendisinden razı olsun. Bir diğer arkadaşımız Mustafa Öz idi. Zeki, güler yüzlü, esprili, şakacı, güzel Kur’ân okur, klasik musikiye aşinadır. Bir de Turan Sevgili ve gündüzlülerden İsmail Erünsal. İşte ben en fazla bunlarla ahbablık ederdim. Çünkü İsmail hariç hepimiz yatılıydık. Yatılı hayatı bu ortamı veriyor size. Ben dediğim gibi mezhepler tarihine çok meraklı olduğum için o sıralar Bağdat’tan özel olarak mezhepler tarihiyle ilgili kitap getiriyordum. Hadisten *Kütüb-ü Sitt’e*’yi, *et-Tâc*’ı, fıkıhtan *el-İhtiyar* ile *el-Fıkıh ale’l-Mezâhibi’l-Erbaa*’yı da getirttim, şu anda kütüphanemde bulunuyor o eski baskılar. Zaten bu kitaplar biz yatılı öğrencilerin meraklı olanlarının neredeyse hep okuduğu belli kitaplardı.

Mezhepler tarihi ilginiz enstitüde mi başladı hocam?

Hayır, esasında şöyle başladı: Daha imam-hatibin orta kısmındayken -size tuhaf gelecek ama- bir Hollywood filmi seyrettim Ömer Hayyam ve Hasan Sabbah üzerine. O zamana göre müthişti ve çok etkileyici idi. Şimdilerde bana göre haksız ve gereksiz bir eleştiriyeye maruz bırakılan, yerine de hâlâ tutarlı, ciddi bir

terim konulamayan heteredoksi konusuyla ilgilenmeme biraz da bu film yol açtı diyebilirim. O film beni çarptı. Hollywood biliyorsunuz bir destan yaratır tarihi filmlerde, filmin hikayesiyle, oyuncularıyla, dekor ve kostümleriyle o muhteşem imkanlarıyla. Orada Hasan Sabbah tipi ve Bâtınîler beni çok meraklandırdı.

Filmin adını hatırlıyor musunuz hocam?

Tabii. *The Life, Loves and Adventures of Omar Khayyam* (1957). “Ömer Hayyam’ın hayatı, aşkları ve maceraları”. Orada ana karakter Ömer Hayyam. Büyük Selçuklu sarayında Sultan Melikşah’ın hizmetinde. Ona bir takvim hazırlıyor filmde. Fakat orada Hasan Sabbah bir tüccar kılığında ama kimse onun Bâtınîlerin gizli reisi olduğunu bilmiyor. Hep tüccar kılığında geziyor, propaganda yapıyor. Filmde aynen onları yapmışlar. Bir de onu canlandıran aktörün fiziği de hakikaten tam bu role uymuş ki sormayın. Esrarengiz bir tipi vardı. Film bittikten sonra doğru kütüphaneye koştum, bu konuda bir kitap bulayım diye. Ne gezer, hiçbir şey bulamadım. Müthiş hayal kırıklığına uğradım tabii. Bu söylediğim 1958 veya 59 yılları. Buna dair Türkiye’de herhangi bir kitap yok o zaman. Ama bu Hasan Sabbah benim kafamda yer etti. Enstitüdeyken biraz araştırdım ne bulabildimse. İşte ondan sonra bu mezhepler tarihine taktım yani sizin anlayacağınız. İşte bugün bazılarının kelimeye takıp mahiyetini çekiştirdikleri heterodoksi merakı bende o zaman başladı. Bugün Hasan Sabbah hakkında yerli yabancı bir sürü literatür var. Türkiye’de bile çalışılıyor. Kaç tane roman çıktı yerli yabancı. Hepsi kütüphanemde var bir nostaljik merak olarak.

Galiba enstitüde mezhepler tarihi bir kere daha karşınıza çıkınca “doğru yerdeyim” dediniz.

Bir de son sınıfta Muhammed Tâvit et-Tancî diye Faslı bir profesör -Allah gani gani rahmet eylesin- geldi Mezhepler Tarihi dersimize. Şişmanca bir adamdı. Dersi Arapça takrir ederdi. Bize teksir verirdi Arapça; biz o teksiri Mustafa Öz’le paylaşır, Türkçeye tercüme eder ve arkadaşlara dağıtırdık.

Şahsen ondan çok yararlandım. Ben mezun olduktan sonra onu “bu hoca Mutezile’ dendir” diye bazı mutaassıp öğrenciler rahatsız etmişler galiba. O da bu olay üzerine Yüksek İslâm’dan çıkmış. Ankara ilahiyata gelmiş.

Ders sırasında tercüme oluyor muydu?

Hayır, hoca taktırıp gidiyordu. Arapçası az çok iyi olanlar anlıyor, anlamayanlar Mustafa Öz’le yaptığımız tercümelere dayanıyor. Çok enteresan bir adamdı yani. Batı dünyasında da çok tanınmış bir şarkiyât âlimi olduğunu öğrenmiştik. İbn Haldun’un birtakım eserlerini, meselâ *Şifâü’s-Sâil’i* yayınlamış. Müthiş bir adamdı ve çok da zengin bir kütüphanesi vardı. Hayrettin Karaman Hoca, Bekir Topaloğlu Hoca ondan çok yararlandılar. Ben de yararlanmaya çalıştım haddim

olmayarak. Israrım üzerine bana bir yazma nasıl neşredilir onunla ilgili bilgiler verdi. Denemek için de bir yazma kitap künyesi yazdı mezhepler tarihiyle ilgili. “Nuruosmaniye Kütüphanesi’ne gideceksin, bunu istinsah edeceksin, bana getireceksin ben onu göreceğim, tashih edeceğim, birtakım notlar yazacağım, sen bu notlara göre çalışacaksın” diye sıkı sıkı tembih etti. Her gün öğleden sonra Nuruosmaniye Kütüphanesi’ne gidip kitabı istinsah ediyordum. Hâlâ kütüphanemde durur ve üzerinde hocanın notları vardır. Allah rahmet eylesin.

Daha öncesinde memlekette ya da aile ortamında hiç yazma metinlerle bir münasebetiniz olmuş muydu hocam?

Hayır, olmamıştı. Yazmalarla Yüksek İslâm’da tanıştım. Hoca bana yazmalardan nasıl yararlanılır, nasıl neşre hazırlanır, usul-âdâb öğretti bu konuda.

Bildiğim kadarıyla siz hüsn-i hat dersi alıyorsunuz hocam, bu istinsah meselesiyle alakalı mıdır?

Evet onunla alakalı sayılabilir bir bakıma, bir bakıma da merak. Benim işlek güzel sayılabilecek bir rik’a yazım vardır. Arapça, Farsça ve Osmanlıca kaynaklardan yaptığım alıntıları rik’a ile kaydettiğim yığınla fişlerim var. Rik’ayı böyle geliştirmeye çalıştım. Ama bana rik’a sevgisini aşıl原因an babamın Saatçi Hoca lakaplı Rıza Hoca adında saat tamircisi çok yakın bir dostu vardı. Eski rüşdiye mezunuymuş. Harika istifli rik’a yazardı. Ben imam-hatipteyken dükkanımıza her uğradığında mutlaka o güzel yazısıyla ezberinden klasik şiirlerden, hikmetli sözlerden yazar verirdi. Ben onları taklit ederdim. Mekânı cennet olsun.

Yazmayı öğrenmem lazım diyerek Hamit Aytac’a mı gittiniz?

Hayır, daha imam-hatip okulundayken hem Türkçe hem Arapça güzel yazı yazmaya çok meraklı ve yatkındım. O zaman Fazlı Lekesiz adında bir Kur’ân-ı Kerim ve din dersi hocamız vardı (sonradan kayınpederim oldu). İstanbul’da tahsil etmiş, kurrâlığa kadar yükselmiş bir hoca. Müthiş bir tilavet üslubu vardır. Osmanlı tarzında harika bir ses ve tavra sahiptir. Eğer İstanbul’da kalsaydı çok meşhur olacağına şüphem yok. Nuruosmaniye Camii imam-hatiplerinden meşhur Hasan Akkuş’un talebesi olmuş ve ondan icazet almış. Fevkalâde güzel bir ses, fevkalâde güzel bir tavrın yanında, fevkalâde bir hafız ve kurrâydı. Aynı zamanda da musikiye aşına idi. O, derslerde okurdu ben de dikkatle dinlerdim. Din dersine girdiğinde tahtaya mutlak surette o güzel hattıyla hangi konudan bahsedeyse onunla ilgili bir ayet ve bir hadisi de yazardı. Ben bu işe onun yazılarını taklit ederek başladım. Yüksek İslâm’a gittiğimde yatılıdan sınıf arkadaşım Turan Sevgili ve İsmail Erünsal’la beraber hattat Hamit Aytac’a gittik ve klasik usule uygun olarak meşke başladık, ama *Rabbi yesîr*’i geçmek kısmet olmadı. Erünsal hoca baktı “ben bu işi beceremeyeceğim arkadaş” dedi ve ayrıldı. Ne yalan söyleyeyim

hem Türkçe hem Arapça yazısı kötüdür İsmail Hoca’nın gerçekten, yazı yazmaz, adeta çiziktirir (kulakları çımlasın!). Turan Sevgili’nin yazısı çok güzeldir. Onunla beraber bir sene kadar hat derslerine devam ettik ama ben ondan sonra bıraktım. Aynı zamanda Beyoğlu Musiki Cemiyeti’ne bir müddet devam ettik onunla. Halen biraz da şarkı söylerim.

Sesiniz de güzel mi hocam?

Bilmem, bana güzel geliyor(!). Enstitü’deyken dinî musiki hocamız Halil Can bana “yaz tatilinde sana meşk vereyim” demişti. Ama ilgilenmedim. Oradayken biraz musiki dersi aldık ama sonra baktım ki musikide bir şey yapabilmek için her gün uğraşacak, çalışacaksınız. Tıpkı hattatlık, ressamlık gibidir. Yani bir hattat bir gün yazmasa, bir ressam bir gün resim yapmasa eli melekesini kaybediyor. Musikiyle uğraşan biri de bir gün prova yapmasa gırtlak alışkanlığını kaybediyor. Baktım ki bunlar çok zor sanat dalları ve bana göre olmadıklarına karar verdim. Esasen çocukluğumdan beri tarihe çok meraklı olduğum için daha Yüksek İslâm’da iken tarihçi olmaya heveslendim. Bir de –daha önce söylediğim gibi- Osmanlı tarihine de çok meraklıydım, ama Roma ve eski Yunan tarihine, Mezopotamya tarihine de ilgi duyuyordum. Roma tarihiyle, Yunan tarihiyle, Selçuklu tarihiyle ilgili merak ettiklerim vardı. Yozgat’tan İstanbul’a Yüksek İslâm’a her tatil dönüşünde Türk Tarih Kurumu’na uğrar Osmanlı tarihinden Uzunçarşılı’nın kitaplarını satın alır okurdum. Merhum Osman Turan’ı o zaman Türk Tarih Kurumu’ndan çıkan kitaplarını okuyarak tanıyaya başladım.

Tabii tarihçiliğin ne kadar zor bir meslek olduğunu o zamanlar henüz anlamamıştım. Her ne ise sonuçta idealim olan İstanbul Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’ne girdim. Tarihçi olma hayalim öylece şekillenmeye başladı. Zaten dediğim gibi daha Yüksek İslâm’dayken Mesûdî’nin o zaman dört cilt olarak yayınlanmış *Mürûcû’z-Zehb*’ini, Ebu’l Fida İsmail’in iki ciltlik o meşhur *Tarihu Ebi’l-Fidâ*’sını, Suyûtî’nin *Tarihü’l Hulefâ*’sını getirtmiş ve okumaya çalışmıştım mütevâzi arapçamla. Sözüünü ettiğim tarihler ve mezhepler tarihinden Şehristânî’nin meşhur *el-Milel ve’n-Nihal*’i, Abdülkahir el-Bağdadî’nin *el-Fark beyne’l-Firak*’ı, el-İsferâyini’ni *et-Tabsîr fi’d-Dîn*’i ve İbn Hazm’ın 2 ciltlik ünlü *Kitâbu’l-Fasl Beyne Ehli’l-Ehvâi ve’n-Nihal*’i (o zaman henüz bunların Türkçe çevirileri yoktu) halen de kütüphanemde zaman zaman kullanırım bunları. Onları Bağdat’tan getirip okuyordum. Takıldığım yerleri Süleyman Ağabey’e (Uludağ) sorardım. Bazen Ahmet Davutoğlu Hoca nöbetçi kalırdı geceleri Enstitü’de, ona sorardım.

Neyse, İsmail Erünsal ile lise 1, 2 ve 3. sınıflardaki bütün derslerden Bakırköy Lisesi’nde dışarıdan sınavlara girdik. O benden bir sene önce Bakırköy Lisesi’nden mezun oldu. Fakültede bu yüzden ondan bir sene sonra mezun oldum. 1967’de üniversite imtihanlarına girdiğimde birinci tercihim tarihi. Bunu gören akrabadan bazıları “oğlum sen deli misin, ne yapacaksın tarih okuyup? Hukuka git,

tubba git.” dediler ama benim kulağıma girmede bu sözler. Rahmetli babam da beni destekledi. O Osmanlı tarihi meraklısı biriydi. İmam-hatip lise sondayken İstanbul’a dükkanına mal almaya gittiğinde İskit Yayınevi’nin çıkardığı o zamana göre lüks ciltli *Mufassal Osmanlı Tarihi* isimli altı ciltlik kitabı babam İstanbul’dan getirmişti. Neyse, Tarih Bölümü’nde girdik. Birinci sınıfta hazırlık dersleri vardı. Bunlar çeşitli çağlarla ilgili bibliyografya dersleri idi. Rahmetli Zeki Velidi Togan’dan tarih metodolojisi dersleri aldık. Sonra İbrahim Kafesoğlu geldi o emekli olunca. Derken ikinci sınıfta aynı bölümde öğrenci olan arkadaşım Mehmet İpşirli’nin tavsiyesiyle Osmanlı Medeniyeti ve Müesseseleri Kürsüsü’ne yazıldım. İpşirli Yüksek İslâm’dan da sınıf arkadaşım idi, hatta aynı sırada otururduk iki kafadar. O “bu kürsüde Tayyip Gökbilgin ve Nejat Göyünç Hoca var, çok iyi hocalar, sen bu kürsüyü seç” dedi ve beni ikna etti. O zaman kürsü sistemi vardı, hazırlık sınıfını tamamladıktan sonra İlkçağ, Ortaçağ, Yeniçağ, Yakınçağ kürsülerinden birini veya Osmanlı Medeniyeti ve Müesseseleri veya Umumi Türk Tarihi kürsüsünü seçiyorsunuz ve devam edip oradan mezun oluyorsunuz. Ek sertifika olarak da bu çağlardan birini alıp oraya devam ediyorsunuz. Nejat Hoca bir gün bana ödev olarak Semavi Eyice’nin “Zaviyeli Camiler” makalesini verdi. Ben onu okuduktan sonra zaviyeler konusuna merak sardım. Ondan sonra Nejat Hoca “Köprülü’yü ve Gölparlı’yı da okuyacaksın” dedi. İşte bunları okuyunca ben artık ne yolda derinleşmem gerektiğine karar verdim ve o yola girdim uzun lafın kısası. O gündür bu gündür de bu yolda yürümeye çalışıyorum.

Peki bu arada Banarlı’ya gidişleriniz devam ediyor mu hocam?

Hayır, Yüksek İslâm’da o bitti. Yani iki sene veya üç sene kadar devam edebildim çok seyrek olarak. Ondan sonra bitti.

Okul dışı başka bir gündemi mi vardı oranın hocam? Yani anladığım kadarıyla sadece siz gitmiyordunuz başka talebeler de mi oluyordu?

Sadece Turan Sevgili’yle ben gidiyorduk hocaya. Daha önce söylediğim gibi.

Gündeminiz ne oluyordu hocam orada?

Gündem söz konusu değildi. Hoca bize anlatıyordu bilimsel çalışma nasıl yapılır, nasıl edilir, niçin bilimsel çalışma yapılır? Yani Köprülü’nün yöntemini bize aktardı, bizdeki merakı gördüğü için. Bizi o yüzden kabul etmişti sanırım.

Köprülü’yü okutmuş muydu o zaman?

Hayır ama Köprülü’den çok bahsedirdi ve herhalde söylemiştir şu kitaplarını, makalelerini okuyun diye ama şu anda hatırimda yok öyle bir şey. Fakat bana öğrettiği en mühim şey fiş sistemiyle çalışma oldu. O da Köprülü’den öğrenmiş. Bize dedi ki “bilimsel olarak çalışmak istiyorsanız bu fiş usulünü kullanacaksınız.

Okuduğunuz kitaptan bunlara not alacaksınız”. Tabii o zaman Avrupa’daki, Amerika’da olduğu gibi kırtasiyecilerde şimdiki hazır paketli fiş yok. Cağaloğlu’nda hurda kağıtçılar vardı o zaman. Doğruca oraya gittik ve kiloyla ince Bristol karton aldık. Matbaada da onları standard ebada göre kestirip kullanmaya başladık hocanın verdiği talimata göre. Turan sonra bıraktı. Ben devam ettim, o gündür de devam ediyorum aynı sistemle çalışmaya. Yıllardır tabii çeşitli toplantılar için Avrupa’ya Amerika’ya gittiğimde kırtasiyecilerden yüzlük paketler halinde hazır fişler alırdım. Sonra Türkiye’ye de geldi o hazır fişler. Ben her yurt dışına gittiğimde kitabevlerini, kırtasiyecileri mutlaka dolaşırım. İşime yarayan materyali kırtasiyecilerden alırım. Bilgisayarda artık hazır formatlar var, ama ben onları kullanmıyorum, çünkü en azından bana uygun değil. Ayrıca bilgisayar çökebilir, çalınır, kaybolabilir ama fişler öyle değil. Bunlar elinizin altında. Onları başka çalışmalarınız için de kullanabilirsiniz. Kutular dolusu fişlerim vardır dolaplarımda. Yazdığım kitap ve makalelerin malzemeleri onlar.

Semai Eyice’nun makalesini ve Köprülü’yü de Nejat Hoca söylemişti dediniz...

Evet Nejat Hoca söyledi. Ondan sonra ben Köprülü’nün *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* kitabını ve *Anadolu’da İslâmiyet* makalesini okuyunca çarpılmışa döndüm. Çok özlediği bir oyuncağa kavuşmuş çocuk gibi oldum.

İkinci Hasan Sabbah vakası oldu yani...

Aynen öyle (!). Mutlaka bu alanda çalışmak istiyorum dedim kendi kendime. Nejat Hoca’ya da söyledim. O yıl Salih Özbaran ağabey doktorasını bitirmiş, İngiltere’den dönmüştü. Ona gıpta etmiştim. Çünkü İpşirli ve ben taşrada doğup büyümüşüz, kolejde okuyup İngilizce tahsil görmek nerde! Üstelik İmam hatipliyiz bir de...

Özbaran İzmir’de şimdi?

Evet şimdi İzmir’de, emekli. O sırada İngiltere’den yeni dönmüştü. Biz ikinci veya üçüncü sınıftaydık. O da bizimle beraber Tayyip Hoca’ya, Nejat Hoca’ya devam ediyordu dinleyici olarak, kulakları çınlasın.

Onun da hatıratı çıktı yakın zamanda hocam görmüşsünüzdür herhalde.

Okudum. Bana yollamıştı sağ olsun. Güzel bir kitap ve öğrencilerime tavsiye ediyorum Bernard Lewis’in kitabıyla birlikte. Özbaran Hoca çok iyi bir tarihçidir, hatta Türkiye’deki en iyilerden biridir. Sağlam metot bilgisi ve yaklaşımı vardır. Zeynep Hanım da kitapta sorularıyla hocanın o tarafını hep öne çıkartmış zaten. Tarihçilikte yöntem konusunda ciddi fikirleri vardır ve özellikle bu konuyu önemseyen nadir birkaç isimden biridir.

Her neyse, son senemizde İngiltere’de doktora için iki burs tahsis edildi bizim Tarih Bölümü’ne. Tayyip Hoca’yla Nejat Hoca birini Mehmet İpşirli’ye birini de bana vereceklerdi. Fakat sonradan ne olduysa bilmiyorum, herhalde senatoda mı fakülte kurulunda mı bir karar değişikliği olmuş. Tarih bölümüne tahsis edilen o iki burstan birini Arkeoloji bölümüne kaydırmışlar. Dolayısıyla Mehmet İpşirli benden bir sene önce mezun olduğu için onun hakkıydı ve o gitti İngiltere’ye, ben gidemedim. Çok üzülmüştüm ama bunda da bir hayır varmış demek ki. Sonradan bana başka bir kapı açıldı. Bir sene Osmaniyeye’de İmam-Hatip Okulu’nda meslek dersleri öğretmenliği yaptım. Kur’ân-ı Kerim, Arapça ve tefsir dersleri verdim.

1970 yılında Hacettepe Tarih bölümü yeni kurulmuş, asistan alıyorlarmış. Nejat Hoca mektupla bana bu asistanlığa müracaat etmemi bildirdi. Kendi de zaten İstanbul’dan oraya gelmiş. Çünkü İhsan Doğramacı tarih bölümünü kurdurmak için Kanada’dan Prof. Ercüment Kuran’ı istemiş ve böylece tarih bölümü kurulmuş. Ercüment Hoca da bölüme adam arıyor. Nejat Göyünç Hoca “tamam ben gelirim” demiş. Arkasından İstanbul’dan Cengiz Orhonlu’nun asistanı Özcan Mert, Fransa’dan Prof. Robert Mantran’la doktora yapan Bayram Kodaman, Zeki Velidi Togan’ın Harvard’da yeni doktorasını vermiş olan damadı Özkan İzgi, Almanya’da Würzburg’dan doktoralı Rifat Önsoy vesaire genç hocalar olarak bizim bölüme geldiler. Özcan ve ben sade asistanız, yeni başlamışız, onlara da imrenerek bakıyorduk yurtdışında doktora yapmışlar diye. O zamanki psikoloji öyleydi. Yurt dıdışında doktora yapmak fevkalâde bir şey addolunuyordu.

Yüksek İslâm’da biraz Fransızca dersleri almıştık. Hocamız gerçi çok iyiydi -Allah rahmet eylesin- ama gramer üzerinden gidiyordu. Pratik yoktu. Yazma yoktu. Hacettepe’de yabancı diller okulunda Fransızca kurslarına devam ettim. O sırada Fransız Hükümeti bir yıllık burslar veriyormuş. Nejat Hoca’nın telkiniyle sınavlara girdim, kismetmiş, kazandım. Böylece bir yıllık bir araştırma bursu aldım. 1974’te Nejat Hoca yönetiminde master çalışmamı bitirdim Hacettepe’de. Hoca “Senin çalışmak istediğin tarikatlar ve tasavvuf konusunda Fransa’da Strasbourg’ta çok ünlü bir hoca var; İrene Mélikoff. Ona mektup yazayım seni bir seneliğine yanına almasını rica edeyim” dedi. Dediğini yapmış ve durumu anlatmış. Mélikoff kabul etmiş. Ben onun yanına gittim. Böylece Fransa maceram başladı. Ama burada şuna temas etmem gerekiyor: Mélikoff biliyorsunuz son çalışmalarını Alevilik ve Bektaşılık üzerine teksif etmiştir. Bu onun Türkiye’de bazı muhafazakâr akademisyenler arasında şaibeyle karşılanmasına sebep olmuştur. Bu yüzden benim onunla çalışmam da aynı menfi bakışa sebebiyet verdi, kulağıma gelen fısıltılar ve bazılarının soğuk bakması bunu gösteriyor. Hatta onun dışarıdan, benim içeriden Türkiye aleyhine çalıştığımız gibi çarpık bir dedikodu da zaman zaman kulağıma geliyordu. İnanılmaz ve aynı zamanda çarpık bir algı. Düşünebiliyor musunuz?

Bir sene Strasbourg Üniversitesi’nde onun derslerine, seminerlerine ve İslâmoloji bölümünün ders ve seminerlerine devam ettim. Ayrıca Bizans Tarihi bölümü ve

Katolik Teoloji Fakültesi derslerine ve seminerlerine devam ettim, bir yandan da Fransızca kurslarına yazıldım. Harikaydı. Konuşma, tartışma, yazma. Bir seneden sonra Mélikoff Hoca bana “Ahmet sana doktorayı burada bitirteceğim ve öyle göndereceğim” demez mi? Bu benim hiç beklemediğim bir şeydi. Ben bir sene sonunda Türkiye’ye döneceğimi düşünüyordum. Hani ne derler “körün istediği bir göz, Allah verdi iki göz”. Öyle bir şeydi. Ben tabii çok sevindim. Böylece o şekilde orada dört sene kaldım ve doktora tezimi yazdım. Zaman zaman Paris’e gittim. Orada Sorbonne’da Claude Cahen’in derslerine ve Société Asiatique’deki konferanslara devam ettim. Sonra benim doktora savunmamda jüri üyem oldu Claude Cahen. Bu arada da fırsat buldukça Paris’te hem meşhur Bibliotheque Nationale de Paris, hem Ecole des Langues Orientales Kütüphanesi’nden yararlanmaya çalışıyordum. İnanılmaz hoş çalışma ortamlarıydı. Aradığınız her şey var, yok yok. Uluslararası kütüphaneler ve her milletten araştırmacıları görüyor, bazılarıyla ahbaplık bile ediyorsunuz.

Hocam master teziniz yanlış hatırlamıyorsam Çapanoğullarıyla mı ilgili?

Hayır. O Çapanoğlu İsyanı makalesi Nejat Hoca’nın isteğiyle yazdığım bir makaleydi asistanken. Beni yazmaya alıştırmak istiyordu sanırım hoca. Master tezim, onun yönetiminde hazırlayıp 1974 yılında tamamladığım *Osmanlı İmparatorluğu’nda Zâviyeler (XIV-XVII. Yüzyıl)* başlığını taşıyordu. Çapanoğlu İsyanı’na dair o makale benim basılmış ilk tecrübe-i kalemiyim oldu 1973 yılında. O sene Cumhuriyet’in kuruluşunun 50. yıldönümü idi. Nejat Hoca “Cumhuriyetin 50. yıldönümü için Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü bir armağan kitabı hazırlıyor. Sen Yozgatlısın, bu Çapanoğlu isyanını bir araştır bakalım. Muhtemelen o hadiseye şahit olmuş birtakım insanlar henüz hayattadır. Onları bul, röportajlar yap ve mevcut literatürde ne varsa onları da kullanmak suretiyle bir makale yaz, armağan kitabında yayınlayalım” dedi. Bu beni çok heveslendirdi. Dediğini aynen yaptım ve yazdım. 1973’te çıktı o makale. Enteresan sonuçlar ortaya çıktı, resmî tarihten ayrı olarak. Nejat Hoca, Ercüment Hoca, Şerif Mardin Hoca bu makalemi çok beğendiler. Ercüment Hoca makale çıktığı zaman beni çok teşvik etti. İsmen biliyorsunuz muhtemelen, Ercüment Kuran Hoca çok şey yazmadı ama çok şey bilirdi. Frenk meslektaşları ona çok itibar ederlerdi. Nejat Hoca da Ercüment Hoca da bize Hacettepe’de önderlik ve kılavuzluk yaptılar. İstanbul’da öğrenciyken Tayyip Hoca da bizimle çok ilgilenir ve teşvik ederdi. Hatta bana *Edirne ve Paşa Livası* isimli meşhur kitabımı imzalayıp verdiğinde çok hoşuma gitmişti. Allah mekânlarını cennet etsin. Tayyip ve Nejat Hocaların ben Fransa’dayken yazdıkları mektuplar, kartpostallar vardır. Onları hâlâ saklıyorum. Aklıma gelmişken söyleyeyim, şu anda bende bugüne kadar hem dışarıdaki hem Türkiye’deki meslektaşlarla yaptığım yazışmaların, mektupların hepsi üç klasör halinde duruyor.

Yayınlayacaksınız herhalde bir yerlerde hocam?

Ankara’da Cümle Yayınevi diye bir yayınevi “bunları mutlaka yayımlayalım” dedi ama ben şimdi bununla meşgul olamayacağımı söyledim. Çünkü elimde şu sıralar yazmakta olduğum iki kitap var. Ne zaman bir şey yazamaz hale gelirim ve Allah ömür verirse o zaman bakarım inşallah.

Allah göstermesin sizin dosyalarınız bitmez hocam...

O zaman o mektupları tasnif ederim; tercüme edilmesi gerekenler var, onları tercüme ederim. Yoksa özel olarak şimdi onlarla uğraşamam ama onlar klasörlerde duruyor. Kimlerin mektupları yok ki? Halil İnalıc Hoca’dan tutun da Tayyip Gökbigin’in, Nejat Hoca’nın, Türk, Fransız, Amerikalı, İngiliz, Japon, Yunan, hatta Rus meslektaşlara kadar bir takım değerli tarihçilerin mektupları... Hocam Irène Mélikoff’un kiler, Elizabeth Zachariadou, Irène Beldicéanu, Michel Balivet, Grace Martin-Smith, Jean-Paul Roux, Pertev Naili Boratav, Farhad Daftary, Ali Emir-Moezzi, Michel Chodkiewicz ve diğerleri. Bazılarının bir, bazılarının birden fazla mektupları var.

Doktora maceranıza dönersek hocam Irène Hoca’yla çalışmak nasıldı? Yani size neler kattı?

Harika bir hoca-öğrenci ilişkimiz oldu. Bir bakıma bana annelik yaptı diyebilirim. Bazı sabahlar kahvaltıya çağırırdı beni; tez üzerinde konuşurduk. Kütüphanesi adeta -övünmek gibi olmasın (!)- benim emrimdeydi diyebilirim. Bazı hafta sonları hocanın asistanı da gelir, beraber çok güzel köy restoranlarında yemeğe giderdik. Yemekte hoca hatıralarını, çalışmalarını anlatırdı. O hatıralarında neler yoktu ki. Kendisi matematikçi Salih Zeki’nin oğlu Abdurrahman Sayar’la tanışmış Sorbonne’da öğrenciyken ve onunla evlenmiş, Türkiye’ye gelmiş. Halide Edip’i, Adnan Adıvar’ı anlatırdı. Paris’te Yaşayan Şark Dilleri Mektebi’nde Adnan Adıvar’ın verdiği Türkçe derslerine birlikte devam ettiği Bernard Lewis ve G. Hazai’yi anlatırdı. Türkçe’yi orada öğrenmişler Adnan Adıvar’dan. Aynı nesle mensup zaten bunlar. Bazı isimler hatırimda yanlış kalmış olabilir. Ben de yemekte tabii tezde her yazdığım şeyi anlatırdım, o da dinler, fikrini söylerdi. Türk tarih ve edebiyatına fevkalâde vukufu vardı. Nefis ufuk açıcı dersler yapardı.

Seminerlerde hocanın diğer öğrencileri gibi ben de sunumlar yapıyordum. Onların metinleri, derslerde tuttuğum notlar da hâlâ dosyamda durur. Ben iyi bir arşivciyimdir övünmek gibi olmasın(!). 27 Mayıs 1978 Cumartesi günü doktora tez savunmasına girdim. Orada savunmalar umuma açıktır biliyorsunuz. İlgilenenler dinleyici olarak katılabilirler. İki buçuk saat süren bir savunmanın arkasından “pekiyi” derece ile doktor oldum. Savunmanın akşamında Mélikoff Hoca evinde yemek verdi, hanımla beni de davet etmişti. Usul öyleymiş. Yemekte tabii başta

Claude Cahen olmak üzere jüri üyeleri meşhur Bizantinist Freddy Thiriet, ünlü İslâmolog Toufic Fahd bulunuyordu. Yemek esnasında, hoca benim akademik alanda Fransa’da, Türkiye’de olduğumdan daha fazla geliştireceğimi belirterek Strasbourg’ta kalmamı istedi. Bu şüphesiz cazip bir şeydi. Ama eşim ve ben kabul etmedik. Memleketi özlemiştik ve bir de kızımız vardı 4.5 yaşında memlekette. Onu getirmemiştik. Kayınpederler bakıyordu ona. Bir de memleketimize gideceğiz ve hizmet edeceğiz diyorduk (!). “Peki” dedi hoca.

Hocanın ikinci teklifi de bundan yıllar sonra 1999’da ODTÜ’deki Osmanlı İmparatorluğu’nun 700. Kuruluş yıldönümüyle ilgili uluslararası büyük bir sempozyum esnasında oldu. Dışarıdan meşhur kişiler gelmişti. Bir kahve molası esnasında Mélikoff Hoca, Halil İnalçık, ben ve Gyorgy Hazai ile otururken, emekli olduğunu ve Strasbourg Üniversitesi’nde başında bulunduğu Türkoloji Araştırma Enstitüsü’ndeki (Institut d’Etudes Turques) yerine yönetime beni teklif ettiğini, Strasbourg Üniversitesi yönetiminin de benim oradan doktoralı olmam ve sitemi de tanımam sebebiyle sıcak baktığını söyledi. Ben yine şaşırđım çünkü hiç beklemediğim fevkalâde bir teklifti bu. Aynı zamanda da hocanın benim hakkımdaki kanaatini gösteriyordu. Düşünmek için izin istedim. Akşam konuyu eşime açtım. Bazı haklı sebeplerle razı olmadı. Aslında ben de mütereddit idim. Ertesi gün hocaya teklifine ve itimadına çok teşekkür ettiğimi ama kabul edemeyeceğimi söyledim. Sebebini sordu, eşimin razı olmadığını anlattım. Bunun üzerine maaşımı sordu. Söyledim, tabii fazla bir şey değildi. Bana orada buradaki maaşımın en az beş katını alacağımı söyledi. Ama cevabım kesin idi. Ayrıca benim de kişisel sebeplerim vardı. Hocanın biraz canı sıkıldı ama fazla da üstelemedi açıkçası. Teklifi kabul etseydim şüphesiz ekonomik olarak buradakinden hem çok daha iyi durumda olacak hem de bir Fransız üniversitesinde çalışmış olmanın sağlayacağı Türkiye ile mukayese edilemeyecek bilimsel ortama katılmış ve imkânlarına sahip olmuş olacağım şüphesizdi.

Bu konuda hiç keşke demediniz değil mi hocam? Keşke gitseydim dediğiniz zaman hiç olmadı değil mi?

Hayır, pek “keşke” demedim ama açıkçası dediğim zamanlar oldu. Bir Avrupa üniversitesinde çalışmış olmanın sağladığı bilimsel imkânları düşündükçe de zaman zaman “keşke” dediğim olmuştur. Türkiye’deki akademik ortam ve imkânlar, –kimse kızmasın- bir bilim insanı için çölde yaşamak gibidir. Bu kurak ortamda kendinizi fazla geliştiremezsiniz. Ama ne olursa olsun sonuçta memleketimde yaşamaktan mutluyum, yapabildiğim kadar eksikleri olsa da bir şeyler yapmaya çalışıyorum ve burada yetişmelerine katkı verdiğimi sandığım doktora öğrencilerim oldu, hem Hacettepe’de geçirdiğim kırk yılda, hem altı yedi yıldır burada [TOBB Üniversitesi]. Çok rahat bir ortamda mesleğimi icra ettim, ediyorum.

Siz Paris'e tez konunuzu belirlemiş olarak gittiniz diye biliyorum ben.

Evet, tez konum aşağı yukarı belli olarak Paris'e değil Strasbourg'a gittim. Çünkü Mélikoff Hoca, Stasbourg Üniversitesi'ndeydi. Paris'e sözünü ettiğim iki muhteşem kütüphanede çalışmaya ve Soci  t   Asiatique'deki seminerleri izlemeye gidiyordum zaman zaman ki kaç yıl sonra beni de üye yaptılar oraya.

Doktoranızdaki evrak menşei nedir hocam?

Yozgat'ın bir nahiyesindeki 13. yüzyıldan kalma bir tekkede keşfettiğim yüzlerce yıldan beri birikmiş, bir kısmı da belki zayı olmuş bir tekke arşivi. Bunun hikayesi uzundur ve ben başka birkaç yerde bu hikayeyi yazdığım için fazla uzatmayacağım konuyu. Bu çok enteresan çünkü tekkeyi ve türbeyi yüz yıllardır binlerce ve binlerce insan ziyaret etmiş, ama kimsenin böyle bir şeyden haberi yok. Haberi olanlar da muhtemelen meseleyi anlamadıkları için ilgilenmemişler. İşte benim doktora tezimin menşei bu belgelerin hikayesi.

Anadolu'da birçok tekke var ama içinden böyle bavul dolusu belge çıkan çıkan tekke pek yok. Birinden daha çıktı böyle bir arşiv, Sivas'taki Ali Baba tekkesinden. Onu da ben bir öğrencime doktora tezi yaptırdım. Ali Baba, Pir Sultan Abdal'ın halifelerinden biliyorsunuz. Bu tür tekke arşivleri çok nadirdir zaten. Nitekim Suraiya Faroqhi Hanım bana "Ahmet sen çok talihli bir insanmışsın. Çünkü böyle bir tesadüf herkese nasip olmaz. Sen bir keşif yaptın" demişti. Neyse ben o tekke arşivi sayesinde Emirci Sultan'ı literatüre kazandırmış oldum.

Öyleymiş ama hocam gerçekten.

İşte bu bana şunu gösterdi: Yaptığınız çalışmalarla ilgili olarak eğer gerekirse alana gideceksiniz. Bu bence müthiş bir şey, çünkü olayın cereyan ettiği alanda evvela tarihle ve sonra oradaki insanlarla bağlantı kuruyorsunuz, ufkunuz açılıyor, hayaliniz işlemeye başlıyor. Bu sebeple son yıllarda –bilimsel toplantılara gitmenin dışında– sırf gezmek, hem muhteşem İslâm uygarlığının geliştiği sahalara görebilmek için Orta Asya'ya ve Endülüs'e gittim. Kazakistan'ı, Kırgızistan'ı Özbekistan'ı iyi tanıyan Ali İhsan adında bir doktora öğrencimle beraber buraları yaklaşık bir ay gezdim. Bir de Ankara İlahiyat Fakültesi'nden küçük bir grupla İspanya'yı çok iyi tanıyan, mükemmel İspanyolca bilen, Endülüs tarihine dair değerli yayınları olan Prof. Mehmet Özdemir kılavuzluğunda Endülüs'e gittik. Granada, Kordoba, Sevilla, Malaga, Cebel-i Tarık ve civarlarını dolaştık. Temelleri mevcut Medinetü'z-Zehra'yı gezdik. İnsan oraları doya doya gezince müthiş etkileniyor. Gerçekten tarihin cereyan ettiği o sahalarda hayalen tarihle temasa geçiyorsunuz. Cebel-i Tarık sahilinde Tarık b. Ziyad'ı hayal ettim. Tarih kafanızda canlanıyor adeta. Bazı şeyleri daha iyi anladığımızı fark ediyorsunuz. Ben tezimi yazarken ve bazı diğer çalışmalarım için de Anadolu'da dolaştım. Hayıflandığım ve ölünceye kadar da hayıflanacağım bir şey şu: İslâm uygarlığının muhteşem

kalıntılarını barındıran Mısır’a, burnumuzun dibindeki –yakın yer nasılsa bir gün giderim diye ihmal ettiğim- ve artık bir harabeden başka bir şey olmayan Suriye’ye ve Irak’a böyle gezmek için gidemedim. Kısacası tarih araştırmalarında eğer konunuz gerektiriyorsa, alanı gezmek çok önemli ve size çok şey katıyor. Bu çok önemli bir problem bence.

Hâlâ da büyük bir problem galiba.

Büyük bir problem. Çoğu meslektaşımız İstanbul’dan dışarı adım atmamıştır. Batı ülkelerinden söz etmiyorum. Çoğumuz çeşitli bilimsel toplantılara katılmak için epeyce Batı ülkesine gitmişizdir. Benim söylediğim farklı bir şey. Alana gittiğinizde öyle ben filan üniversiteden filanım diyerek değil, sıradan bir ziyaretçi gibi gideceksiniz. Aksi halde insanlar mesafe koyuyorlar araya veya şüpheleniyorlar bu adam niye geldi buraya diye. Tam düşündüklerini de size söylemiyorlar. Öyle sıradan bir ziyaretçi gibi gittiğiniz zaman çok rahat diyalog kuruyorsunuz pek çok bilgiyi de o şekilde elde edebiliyorsunuz böylece.

Kaynak değeri taşıyor saha gezileri yapmak değil mi?

Evet aynen öyle. Merhum Halil İnalçık bunu yaptı nitekim biliyorsunuz. Osmanlı Devleti’nin kurulduğu coğrafyayı Bursalı araştırmacı Raif Kaplanoğlu’nun kılavzluğunda seksen küsur yaşında dolaştı. Amacı böylece topografya açısından da edindiği bilgi ışığında Osmanlı Devleti’nin kuruluş şartlarını tespit etmek, bilgi edinmek içindi. Kaldı ki “arkeolojik” gezi yapmak belki biraz daha kolay ama kültür arkeolojisi hem daha zor hem de “biraz daha sorunlu” gibi, çünkü bir seçme ayıklama kriteri yok. Evet alanda izler olabilir ama 1000 yıl öncesiyle aynı olmayabilir, o dönemden pek de bir şeyler kalmamış olabilir. Ayrıca bugün gördüğünüz, düşündüğünüz şeyler o dönemde düşünülmemiş olabilir. Bunu da hesaba katmanız gerekir. Tarihin belli dönemlerinde girdiler çıktılar oluyor, izler silinebiliyor. Yani bugün bir kültür tarihi araştırmacısı, tasavvuf tarihi araştırmacısı, sosyal tarihçi geçmişe yönelik olarak günümüze kalan kültürel öğelerden, izlerden nasıl yararlanabilmeli, bir seçme kriteri nasıl geliyor insan içerisinde acaba?

Seçme kriterinden kastınız...

Mesela siz bugün alanda bir araştırma yaptığımızda okuduğunuz, düşündüğünüz şeylerin şu kadar yüzyıl öncesi için de destekleyici olabilmesi meselesini kastediyorum. Her şeyden önce bir defa o mekânı görüyorsunuz. Mekânı görmek sizin araştırdığınız olayla doğrudan bağlantı kurmanızı sağlıyor. Mesela Babâiler isyanını çalışırken Babâilerin hareket alanlarını, takip ettikleri aynı yolları takip ederek bir yaz mevsiminde dolaştım, yol üstündeki bazı köylere uğradım. En son Babâilerle, yani Türkmenlerle içinde Frank ve Ermeni paralı askerlerinin de bulunduğu Selçuklu ordusu arasında 1240 Ağustos’unda cereyan eden kanlı Malya

Savaş'ın vuku bulduğu araziye gittim. Bugün orada köyler var, köylüler hiçbir şey hatırlamıyorlar o konuda. Demek ki toplumsal hafızada bir şey kalmamış. Ama bir Türkmen ozanın Malya'da öldürülen Türkmenler için yaktığı ağıtı bugün buluyorsunuz. Malya arazisini gördüğünüz zaman savaşın nasıl bir mekanda, nasıl bir coğrafyada cereyan ettiğini az çok hayal edebiliyorsunuz. Bu imkânı her zaman her konuda elde edemeyebilirsiniz. Bu ihtimalle de karşılaşabilirsiniz.

Vefâiler ve Dede Garkın üzerinde çalışırken Prof. Haşim Şahin'le beraber Dede Garkın sempozyumu vesileyle Viranşehir'e gittik. Yakındaki Dede Köyü'nü ve Dede Garkın'ın oradaki –Türkiye genelinde olduğu gibi- maalesef bakımsız, perişan haldeki türbesini ziyaret ettik, köylülerle konuştuk, oraları dolaştık. Dede Garkın'la ilgili kitabı ondan sonra yazdım. Yazarken pek çok şey kafamda halledilmişti neredeyse. Dede Garkın'ı Alevîler tabii ki biliyorlardı, hatta adını taşıyan bir ocak da vardı, ama tarihi şahsiyeti hakkında bir şey bilmiyorlardı. Onu da Babâileri çalışırken ben fark ettim ve literatüre kazandırdım 1978'de. İsim olarak bile çok az bilinen ama ortaçağ Türkiye'sinin dinî tarihi içinde çok etkili bir figür. Fuat Köprülü'nün gözünden kaçmış, teşhis edememiş. Eski harflerle “Garkın” kelimesini okuyamamış, “Bu Ulvan'a benziyor ama bir imla hatası olmalı” diyor, “herhalde “Elvan” yazacakken müstensih bu şekilde hatalı yazmış olabilir” diyor. “Garkın” kelimesi açıkça görünüyor ama. O zamana kadar kıyıda köşede kalmış bir sima olduğu için Köprülü onunla ilgilenmemiş, önemsememiş belli ki... Tezi yazarken Elvan Çelebi'nin eserinden yola çıkarak onun kim olduğunu meydana çıkardım. Her şeyden önce Ortadoğu'da ortaçağlarda çok mühim bir tarikat olan Vefâîlîğin Anadolu'daki en önde gelen halifesi ve daha ilginç olanı, Baba İlyas'ın dedesi. Vefâîlik Osmanlı kuruluşuyla da ilgili olduğu için önemli bir sûfi çevre idi. Bunu bazıları illa 15. yüzyıldaki İstanbul'da Vefa semtine adını veren Şeyh Vefa'ya mâl etmeye uğraşıyorlar. Çünkü ortaçağda Alevî yapılanmasında da önemi olan bir şahsiyet. Oradan uzaklaştırmak için Şeyh Vefa'ya bağlıyorlar. Mesela Edebalı da Baba İlyas'ın halifesi bir Vefâî şeyhi idi. Dede Garkın ve Baba İlyas dolayısıyla Vefâî tarikatı nedir, ne değildir, literatüre kazandırmaya çalıştım. Fakat benden sonra birileri şimdi üstüne atladılar, sahiplendiler, benim adımla bile anmıyorlar. Şimdi benim söylediklerimi tezkibe çalışıyorlar. İşte üzüntü veren şey bu...

Siz ses kaydı alır mıydınız hocam bu saha gezilerinizde?

Ses kaydı aldığım oldu fakat bunu yaptığımızda konuştuğunuz kişiler tedirgin oluyor. O zamanlar şimdiki gibi teknik ileri değil, dijital aletler yok. Elinizde kayıt oldukça büyük çanta teyp var. Kolay olmuyordu. Ama çok fotoğraf çektiğim zamanlar oldu.

Yani o kayıtlarınız da duruyordur herhalde değil mi?

Duruyor.

Bugün için artık tarihi malzeme onlar! Mesela Çapanoğlu mülahatları...

Onlar duruyor. Ama şimdi “sözlü tarih” denilen bu araştırmayı yaptığımda teydim, fotoğraf makinem olmadığı için (mütevazı bir asistan maaşıyla hem ev geçindirmek, hem bunları edinmek kolay değildi. Daktilo makinemi bile mekânı cennet olası Nejat Hoca almıştı o zaman) karşımdakiler anlatırken süratle not alıyor, sonra o müsveddeleri akşam temize çekiyordum. O müsveddelerim de hâlâ durur. Mesela Çapanoğlu isyanıyla ilgili olaya şahit olmuş konuştuğum yaşlı kişilerin anlattıkları yazılı olarak hâlâ duruyor. Onlardan bazıları da eski harflerle yazdıkları kendi notlarını bana vermişlerdi. Onlar da bende duruyor.

Hocam, doktora tezinizi çalışırken piyasada yaslanabileceğiniz bir tez, yani bu konuda yazılmış bir literatür yoktu herhalde?

Çok az bilimsel malzeme vardı. En başta İbn Bibî’deki Babâiler ile ilgili uzunca bir bölüm, Fuat Köprülü’nün *Anadolu’da İslâmiyet* makalesinde birkaç sayfa, *Encyclopaedia of Islam*’da Cahen’in bir makalesi, Gölpınarlı’nın *Yunus Emre ve Tasavvuf* kitabındaki sınırlı bilgiler, Osman Turan’ın *Seçuklular Zamanında Türkiye* kitabında bir pasaj... Hepsi bunlardan ibaret... Fakat bir tesadüf beni Mehmet Önder’in o sıralar yeni bulunmuş Elvan Çelebi’nin 1350’li yıllarda manzum olarak yazdığı *Menakıbu’l-Kudsiyye* isimli eserinin tanıtımına dair bir Alman Şarkiyat mecmuasında çıkan makalesi üzerinden bizzat *Menakıbu’l-Kudsiyye*’ye götürdü. Makale 1952’de yayınlanmış olmasına rağmen biraz Gölpınarlı hariç ne Köprülü, ne Cahen, ne de Osman Turan eserle ilgilenmemişler. Bu ilginç bir durum... Herhalde adının *menâkıb* olmasından dolayı olsa gerek diye düşünüyorum. Ama ben eseri okuyunca adeta çarpıldım, çünkü Elvan Çelebi, Baba İlyas’ın dip torunu olarak kitabında tam da Babâiler isyanını anlatıyor ve o zamana kadar İbn Bibî dahil, bilinenleri tersyüz eden çok mühim bilgiler ihtiva ediyordu. (Nitekim bugün *Encyclopaedia of Islam*’daki Cahen’in “Babâi” maddesinin yerine yeni dijital 3. basımda benim yazdığım “Babâi” maddesi konuldu). Hemen *Journal Asiatique*’te bir makale yayınlayıp eserin tarihsel kıymetini göstermeye çalıştım ve doktora tezimde de geniş ölçüde kullandım Elvan Çelebi’yi. İşin ilginç yanı eserin bir menâkıbnâme olduğu için itimada şayan olmadığı, dolayısıyla verdiği bilgilere itimat edilemeyeceği Cahen tarafından ileri sürülmekle beraber onun bu iddiası kabul görmedi.

Böylece hem Yozgat’taki tekke belgelerinden de yararlanarak yeniden keşfettiğim Elvan Çelebi’nin eserini bir menâkıbnâme olmasına rağmen Babâiler isyanının gerçek hikayesini ortaya çıkarmamda ne büyük bir rol oynamış olduğunu gösterdim. Bu menâkıbnâmeyi, biliyorsunuz sonradan İsmail Erünsal Hoca ile birlikte neşrettik. Tabii 14. yüzyıl Türkçesiyle yazılmış olduğu, Moğolca bazı kelimeler ihtiva ettiği, arada özet gibi kötü yazılmış uzun Farsça başlıklar bulunduğu ve asıl

nüşhadan kopya edilirken müstensih'in yaptığı bazı hatalar bulunduğu için çok güç bir metindi. Tabi ki bazı okuma hatalarımız oldu ilk baskıda fakat sonraki baskılarda onlar düzeltildi. Bu neşir halen sürekli olarak –birilerinin sabotajlarına rağmen- kullanılmaktadır. Eserin neşri ayrı inanılmaz bir hikayenin de konusu oldu ki muhtemelen biliyorsunuz bu trajikomik hikayeyi. Türkiye'deki bilim anlayışının ve namusunun adeta anatomisini ortaya koyan bir hikayedir.

Kıscası tez Babâiler hadisesini tamamen değişik bir mecraya soktu. Fransa'dan döndükten sonra o tezin dipnotları kısaltılmış bir Türkçe tercümesini Dergâh Yayınları'ndan yayınladım 1980'de.

Revize etmeden önceki?

Evet revize etmeden önceki halinin muhtasar Türkçe baskısı. Hemen alalacele yaptım o çeviriyi. Sebebi de şuydu: O tarihlerde Abdullah Tekin diye birisi bu konuda bir kitap çıkartmış. Bir de bu Alevilik meselesi yavaş yavaş gün yüzüne çıkmaya başlamıştı. Üstelik Marksist Aleviler bu işe el atmışlardı. Abdullah Tekin'in kitabına bir tezip mahiyetinde acele o muhtasar çeviriyi yayınladım. Maksadım olayı ideolojik sapmadan berî kılmaktı.

Fransızca olarak 1989'da TTK'dan tezin başlığı hariç orijinal haliyle yayınlandı. Fakat sonradan tezimi beğenmedim ve 1996'da daha genişletilmiş, pek çok mukadder suale de cevap vermeye çalışan, daha muvazzah Türkçe versiyonunu neşrettim. Epeyden beri piyasada olan o neşrin yeni baskılandır.

Tezle çok farklı mıdır hocam?

Ana tez hariç, epeyce farklı. Çünkü ilk yazımda olmayan bazı lüzumlu kısımlar eklendi, teferruatta epeyce de farklı ve daha geliştirilmiş hale geldi. O zaman göremediğim, farkına varmadığım birtakım meseleleri ilave ettim; bazı dikkat çekilmesi gereken konulara dikkat çektim.

12 Eylül sürecini hatırlıyoruz. Şimdi onunla ve siyasal konjonktürle de birleştirince sizin çalıştığınız konu daha da netameli hale geliyor. Bunun sıkıntısını yaşadınız diye tahmin ediyorum.

Bahsettiğiniz tarzda bir sıkıntı yaşamadım, ama meslekî açıdan birkaç can sıkıcı şey yaşadım. Şöyle: Muhtasar kitap çıktıktan sonra *Hareket* mecmuasında benim bu kitabıma reddiye olarak Mikail Bayram'ın bir makalesini yayınladılar. Çünkü ben Mikail Bayram'ın tarihsel gerçeğe uymayan görüşlerini eleştirmiştim. Mikail Bayram buna sinirlenmiş ve bir makale yazmış. Ama öyle bir makale ki esiyor, yağıyor, tozuyor, teçhil hatta hakaret ediyor. Ben de bir sonraki sayıda mukabil olarak cevap mahiyetinde bir yazı yazdım. Ondan sonra yayınevi tuttu dergide kitap üzerine konuyla ilgili bir soruşturma yayınladı. Gölpınarlı, Süleyman

Uludağ ve Mustafa Kara'nın görüşlerini sormuşlar, onların cevaplarını koymuşlar. Baktım Mustafa Kara -kulakları çınlasın- bir sûfi gözüyle bakıyor Babâî isyanına ve dolayısıyla kitaba. Ne gerek vardı böyle bir konuya; tasavvuf bu değildir gibilerden. Tabi bir de Mikail Bayram onların hocasıydı Uludağ İlahiyat Fakültesi'nde. Süleyman Uludağ Hoca da âfâkî birtakım şeyler söylüyor. Yalnız Gölpınarlı da hem böyle bir konuyu çalıştığım için tebrik ediyor, hem de bazı şeyler söylüyor yayıneviyle ters düşmemek için. Kitabın böyle bir macerası oldu. Bu bana göre usulen yanlış bir soruşturmaydı. Fakat bu şunu gösterdi ki o yılların koyu ideolojik ortamında bu tür konuların çalışılıp yazılması, yayınlanması hoş karşılanmıyor, karşılanmayacak. Hâlâ da öyle, aradan geçen yıllara rağmen değişen bir şey yok. Hatta Süleyman Hoca İstanbul'daki bir Türkoloji kongresi esnasında benim Mikâil Bayram'dan öğreneceğim çok şey olduğunu bile söylemişti, hiç unutmuyorum. Yorum yapmıyorum, sadece benim çalıştığım konulara muhafazakâr akademyada, daha doğrusu İlahiyat çevreleri genelinde -istisnaları var tabii- nasıl sırf teolojik açıdan bakıldığını anlatmak için söylüyorum. Türkiye'de bilimsel bir disiplin olarak tarihin ve tarihçiliğin -sade ilahiyat çevreleri değil, hangi çevre olursa olsun değişmiyor- hâlâ ne menem bir şey olduğunun anlaşıldığı kanaatinde değilim. Bana hâlâ ne hakaret mailleri, ne ihtidaya davet mailleri atılıyor, ne hakaret yazıları, hatta kitap bile yazılıyor, inanamazsınız. Onları yazıları, o mailleri saklıyorum ve bir gün yayınlamayı düşünüyorum ibret için.

Dergâh'tan nasıl oldu da basıldı hocam? Süleyman Hoca'yla olan eski tanışıklığınız dolayısıyla mı?

Ondan dolayı değil, ilgisi yok. Değerli bir meslektaşımız olan Ali Birinci'yi bilirsiniz. Ali Birinci'nin Dergâh'la -hâlâ da öyledir zannediyorum- ilişkisi vardı. O Dergâh'a kitaptan söz etmiş, oraya gönderdim. Öylece oradan çıktı, yani Ali Birinci vasıtasıyla.

Onun öncesinde Dergâh ya da Hareket çevresinde bir organik bağınız yok.

Hayır, yok.

Anladım. Acaba Süleyman Hoca İstanbul'dayken gider gelir miydiniz?

Hayır. Kitap basıldıktan sonra tabii aramızda bir muarefe oluştu. Ezel Erverdi Bey'i tanıdım, İsmail Kara Bey'i tanıdım. Daha sonra değerli edebiyatçımız Mustafa Kutlu'yu da tanıdım. Babâiler İsyânı'nı hâlâ onlar basıyorlar. Daha sonra Veysel Karenî'yi birkaç defa ve Kesikbaş'ı da bastılar.

Belki Topçu'ya?

Hayır. Ne yazık ki bu harika insanla karşılaşmam olmadı.

Hocam ilk kitaplarınız çıkmaya başladığında alanda fazla tasavvuf çalışması yok; olanlar da yani daha çok yine tasavvuf içerisinden kişiler. Alan nasıldı, yani az çalışma var biliyoruz, nasıl geliyor o süreç, nasıl ilerliyor?

Önce şunu açıklığa kavuşturalım. Her ne kadar Babâiler isyanı bir tarikat çevresinden kaynaklanıyorsa da olay bir tasavvufi, bir teolojik mahiyet taşıyor. Tamamiyle dönemin Selçuklu yönetimi ve yerleşik kültür çevreleriyle konar göçer Türkmen nüfusu arasındaki sosyal bir çatışmanın sonucuydu. Benim çalışmam bu yüzden bir tasavvuf çalışması değil, o zamana kadar sadece İbn Bibî'nin anlatımına dayanan, iyi bilinmeyen bu olayı tarihsel ve sosyolojik açıdan tespitiye yönelik bir tarih çalışmasıdır. O sebeple Dergâh'ın soruşturması yanlıştır dedim. Sorunuza gelecek olursak, tasavvuf tarihçiliği alanının bana göre en büyük handikapı "bu alanın çalışanlarının sadece ilahiyat kökenli olmaları"dır. Yani onlar tasavvuf tarihine sadece teolojik ve tasavvufi perspektiften bakıyorlar. Ayrıca çoğu sağlam bir tarih metodolojisi kavramından ve sosyolojik bakıştan uzaklar maalesef... Oysa tasavvuf ve sûfi çevreler aynı zamanda bir tarih ve özellikle de sosyal tarih konusudur. Dolayısıyla bu zaviyeden ve bilhassa sosyolojik açıdan da yaklaşmak şarttır bana göre. Çünkü böyle yaklaşmazsanız meseleyi tam olarak anlayamazsınız, eksik bırakırsınız, analiz yapamazsınız. Bana bu yaklaşımın dolayısıyla Türkiye'de hâlâ hakarete varan ağır eleştiriler yapanlar, kızanlar var. Bazı sözüm ona ilahiyat kökenli tasavvuf tarihçileri de beni bilerek ya önemsemiyorlar, ya yok sayıyorlar veya değersizleştirmeye çalışıyorlar. Türkiye'deki tasavvuf tarihi yayınlarına bakarsanız çoğunda bu yaklaşımı görürsünüz.

Lafı fazla uzatmadan kısaca şunu da söyleyeyim. Bana karşı sergilenen bu tavır bizatihi sosyo-psikolojik açıdan münhasıran Türkiye'deki bilimsel zihniyetin mahiyeti açısından ibretlik ve incelenmeye değer bir olaydır.

Yani çok siyah-beyaz bir dönem bugün de olduğu gibi... Bu siyah-beyaz ayrımı işin içine girdi mi Türkiye'de hiçbir kademeden birbirinden farkı kalmıyor. Bu algı hem 12 Eylül'e giden süreçte hem 90'lı yıllarda; özellikle de bu Alevilik meselesinin giderek körüklendiği Madımak olayları, Maraş olayları gibi olaylarda...

Körükleleyenler de Marksist kökenli militan Aleviler idi o zamanlar. Bugün anlaşılıyor ki bütün bunlar Türkiye dışından tasarlanan, yönetilen ve kışkırtılan kişilerdi. Geleneksel Aleviler kendilerinin daha ne olduklarını bile tam idrak eden bir durumda değildiler, muhtemelen bir eziklik de duyuyorlardı. Ben bu Alevilik ve Bektaşilik konusuna böyle ideolojik bir ortamda bu tez vesilesiyle girdim. Baktım ki mesele alevleniyor. Dış kaynaklı Marksist kesim bunu istismar etmek için dergi çıkardı, gazete çıkardı biliyorsunuz 1980'li ve 90'lı yıllarda. Nitekim Babâiler kitabı 1980'de çıkınca Reha Çamuroğlu da -ki o zaman Marksist idi- bir reddiye yazdı, bana tam bir Marksist ideolog yaklaşımıyla. Benim için "olayı anlamamış" bilmem ne diyor. Tabi tamamen Marksist gözle. Sonra onun gibiler Marksizm'i bıraktılar

ama yine de benim gibileri ötekileştirici, “Tarihçi değil tarihsici” (historisicist) yaftasıyla değersizleştirici yaklaşım duruyor gördüğüm kadarıyla.

Şimdi metinlerinden anlaşılıyor. 90’lar diyorduk, Alevilik...

O yıllarda gazeteler dizi yazılar yayınlamaya başladılar, abuk subuk, ideolojik, spekülatif, en kötütüsü de bilgisizce şeyler tabii. Bu yayınlar önce Marksist kesimin hakimiyetinde idi neredeyse. Fakat çok insaf sahibi geleneksel Alevî yazarlar sonradan devreye girdiler. Onlarla hâlâ ilişkimiz devam ediyor zaten, zaman zaman gelirler buraya. O zamanlar Sünnî kesimden bazıları yok “Alevî’den dönme”, yok “bilmem neymiş” diye hakkımda dedikodular çıkardılar, tek satır yazım olmadığı halde Kürtçü dediler, itham ettiler vs. Bu tür şeyler oldu, oluyor. Kim ne söylese söylesin hiç aldırış etmiyorum. Hatta dedikodu pazarında beni Ermeni yapan da çıktı. Bunları size Türkiye gibi ideolojik ve kültürel olarak -yere düşen fağfur kâse gibi- adeta bin parçaya ayrılmış, sağlam bir tarih bilincinden mahrum bırakılmış, yarı-şizofren bir toplumda, daha doğrusu bir akademyada tarihçilik yapmanın neredeyse imkânsız olduğunu anlatmak için söylüyorum. Biz Harvard’ın, Chicago’nun, Cambridge’in, Oxford’un Sorbonne’un veya bilmem hangi Amerikan veya Avrupa üniversitesinin rahat bilimsel atmosferi içerisinde tarihçilik yapmıyoruz. Gerçekten çok zor bir ortamda, oralardaki meslektaşların sahip olduğu pek çok imkândan yoksun olarak burada tarihçilik yapmaya çalışıyoruz. Ama siz bir şey söyleyeyim. Bütün bu yaşananlar beni yıldırmadığı gibi aksine mesleğime daha çok bağlanmama sebep oluyor.

Şimdi biraz daha rahat değil midir hocam yani tasavvufla ilgili yapılan çalışmaların artmasıyla ilgili...

Bakin şunu bir kere daha söyleyeyim, evet dışarıda ve Türkiye’de tasavvuf çalışmaları daha iyi durumda, özellikle dışarıda. Çok sayıda ve bazıları gerçekten çok değerli yayınlar yapılıyor. Türkiye’de de bazı çok değerli, şimdiki nesil ilahiyatçı genç meslektaşların değerli makale ve kitapları çıkıyor. Bunları takdir ediyor ve takip ediyorum. Ama ben Türkiye üniversitelerindeki kütüphanelerin yetersizliğinden, meslektaşlarla diyalogsuzluğumuzdan söz ediyorum. Hani sözde interdisipliner çalışmadan her ağzı olan söz ediyor ya! Adı ortalarda çok dolaşiyor ama kendi ortalarda yok bu interdisipliner çalışmaların, en azından bizim sektörde... Şimdi bakıyorum da yayınlarına, bazı gençler artık kendi Olimposlarında Zeus gibi davranıyorlar, çok kibirliler, yazılarında asıp kesiyorlar, hele bir de Harvard’da veya bir Amerikan üniversitesinde doktora yapmış, tezleri de kitap olarak basılmışsa.... Paçalarından kibir akıyor.

Her neyse... Teknik olarak her yayın, her kitap veya makaleye dijital ortamda ulaşmanız mümkün değil, özellikle Türkiye dışındaki yeni yayınlardan ya haberiniz olmuyor, veya geç oluyor, ya da olsa bile ulaşılamıyor, çok pahalı oldukları

için satın alamıyorsunuz. Her yeni kitap, dergi burada bulunmuyor. Allah'tan İSAM Kütüphanesi var da müthiş bir hizmet veriyor. Çok takdir ediyorum. Onun sayesinde eksiklerimizi belli ölçüde telafi edebiliyoruz.

İslâm'ın yaşanma biçimi, algılanma biçimi farklı yüzyıllarda, farklı katmanlarda halk İslâm'ı sizin hep önemseydiğiniz büyük başlıklardan birisi oldu. Yani bir başlık ve yöntem meselesi ve kaynak meselesi önemli başlıklarınızdan birisi oldu. Her zaman güncel ve canlı tuttuğunuz başlıklar bunlar; anladığım kadarıyla gördüğünüz büyük eksiklikler de var bu alandaki çalışmalarda aynı zamanda?

Bunlar üzerinde kimse pek durmuyor, birkaç Batılı araştırmacının dışında. Benim şu sıralarda yazmaya çalıştığım iki kitaptan birisi işte bu “Osmanlı İmparatorluğu'nda İslâm” konusu. Diğeri “Tasavvufun Velayet Teorisi Bağlamında Ricâlü'l-Gayb ve Kutup: Kâinatın Bilinmez-Görünmez Yöneticileri” adını taşıyor. Bu konu da bugüne kadar neredeyse sadece tasavvufi bakış açısından çalışıldı. Hatta çoğu Batılı tasavvuf tarihçisi bile böyle çalıştı. Ama tarihsel ve sosyolojik açıdan pek ele alınmadı. Ben yazmakta olduğum kitapta bunu yapmaya çalışıyorum. Bu mesele sanıldığından çok önemli bence... Çünkü “yaklaşık 9. yüzyıldan itibaren giderek İslâm dünyasının inanç ve zihniyet dünyasını teslim almak suretiyle İslâm tarihinde büyük bir kırılma yaratarak Müslümanların rasyonel düşünme ve bilimsel tecrübe yeteneklerinin yüzyıllarca önünü kesen bir telakkinin” yine tarihsel ve sosyolojik ama aynı zamanda tasavvufi açıdan bir tahlil tecrübesi mahiyetinde bir çalışma. Yıllardan beri bir giriş ve *mise-en-question* (sorgulama) mahiyetinde kaleme almaya çalıştığım birkaç makale ve bildiri ile dikkat çekmek istediğim ve hemen hiçbir tasavvuf ve Osmanlı tarihçisinin bütün yönleriyle ele almadığı çok mühim iki problem.

İşte bu halk İslâm'ı bunun bir parçası. Bu gibi terimlere karşı çıkanlar var bugün orijinal bir şey söylemiş olmak ve biraz da eskilerin mesaisini küçümseyerek yanlışlayarak devre dışı bırakıp kendilerini gündeme taşımak için. Mesela “ne demek yani halk İslâm'ı? İslâm bir tanedir. Şöyle mi olur, böyle mi olur ne demek, yok böyle bir şey” gibi... Bu gibi yaklaşımlar beni pek ilgilendirmiyor. Ben bildiğim halk İslâm'ı neyse ve nasıl görüyorsam onu yazmaya çalışıyorum. Onun dışında devlet, medrese ve tekke İslâmı olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İslâm algısını üreten dört sektör olduğu gerçeğinden yola çıkarak birbiriyle iletişim ve etkileşim içinde yaşamakta olan bir “imparatorluk İslâm algısı” üzerinde duruyorum ve bunların oluşum şartlarını, mahiyet ve birbirleriyle ilişkisini tarihsel ve sosyolojik perspektiften kendime göre sosyal tabanları üzerinden analiz edip yorumlamaya ve değerlendirmeye çalışıyorum. Bazı tarihçilerimiz gibi sadece siyasal açıdan veya teolojik olarak veya tasavvufi açıdan yaklaşmıyorum. Bu sadece Osmanlı klasik dönemini veya son zamanlarda moda olan tabir ile “erken modern Osmanlı dönemi”ni kapsıyor, 17. Yüzyıl ile son buluyor.

Literatür tabii sizin de sayenizde, tabii çalıştırdığınız tezler, talebeleriniz ile yıllar içerisinde kültür tarihçiliği, sosyal tarihçilik biraz daha gelişti. Belki henüz çok iyi durumda değil ama pek çok disipline göre daha iyi gibi...

Evet haklısınız çok iyi durumda değil. Benim en fazla eleştirdiğim konulardan birisi de bu. Osmanlı tarihinin sanat ve edebiyat ve mimari tarihi hariç, kültür tarihi ve zihniyet tarihi cephesi, hatta din tarihi cephesi hatta tasavvuf tarihi doğru dürüst bir tarihsel ve sosyolojik bakışla henüz üzerinde çalışılan konular değil Türkiye’de. Zor ama zor olduğu için gençler belki biraz bu yüzden bu konuya yaklaşmıyorlar. Yani işte biraz –merhum Zekai Konrpa’nın dediği gibi- birazcık “hoşaf bulaşığı kadar” ilahiyat alt yapısının, Arapça, biraz Farsça’nın verdiği deli cesaratiyle bu büyük problemi bir giriş mahiyetinde çalışıyoruz. Dediğim gibi ben yazayım; ister beğensinler ister beğenmesinler ama en azından şunu düşünüyorum. Hiç olmazsa benim yazdıklarım birtakım insanları provoke eder “bu adam yazmış ama bu işin doğrusu şu” diyen çıkar da yani Allah rızası için bu konulara girenler olabilir belki.

Çalışmanızın kapsamına göre Osmanlı imparatorluğunda yani bütün bu 600 yılda İslâm...

Hayır, az önce de söyledim, sadece Klasik dönemi ihtiva ediyor. Ondan sonrası zaten biliyorsunuz, çok farklı şartların ve problemlerin ortaya çıktığı ve imparatorluğu kısıpca aldığı bir dönem. Yani Klasik dönemden farklılaşan bir dönemden söz ediyoruz. Ben oraya girmeyeceğim. Tijana Krstic kitabında Osmanlı İmparatorluğu’nun İslâm’la ilişkisinin ne olduğuyla tarihçilerin hiç ilgilenmediğini, bu konuyu sanki ilahiyatçılara bıraktıklarını yazıyor ve benim 2002’de Chicago Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi’nde yaptığım seminerin *International Journal of Turkish Studies*’te makale olarak çıkan metninden bahsediyor. Benim teklif ettiğim dördtlü sistemin, bugüne kadar bu konuda yazılanlardan daha ileri bir seviyede olmasına rağmen yine de statik bir yapıyı yansıttığını söylüyor. Onun beni tam olarak anladığını sanmıyorum. İşte şimdi o makalede özetini sunduğum teklifi kitap olarak hazırlamaya çalışıyorum. Amacım Osmanlı tarihinin bazı alanlarına yoğunlaşmış ama onun omurgasını teşkil ettiğini düşündüğüm bu meseleye sanki özellikle ilgi duymamış meslektaşların bu fevkalâde önemli mevzuya yönelmelerini sağlamak, en azından beni eleştirmek için de olsa –ki eleştireceklerini çok iyi biliyorum- bu konuya biraz ilgi duymalarına vesile olarak bu büyük boşluğun doldurulmasına doğru bir adım atmaktır. Eh ne de olsa “araba devrildikten sonra yol gösteren çok olur” mısdağınca bu da olacaktır ve şimdiye kadar bu konuda tek satır yazmayanlar bana yükleneceklerdir.

Halbuki bahsettiğiniz dört alandaki (devlet, medrese, tekke ve halk) dinamizmi göstermeye çalışıyorsunuz.

Evet tam da öyle... Ben bu dört sektörün birbirlerinden ayrı kompartımanlar olmadığını, aksine birbirleriyle sürekli ilişki ve etkileşim halinde olduğunu,

birbirlerini dönüştürdüklerini, devleti etkilediklerini, devletin de onları etkilediğini göstermeye çalıştım.

Son çalışmalarınız giderek Osmanlı'ya daha fazla mı eğiliyor hocam?

Ben biraz “çağ dışı” bir araştırmacıyım haddi zatında. Esasen ortaçağcı sayılırım sanırım. Ama esas olarak Türk tarihinde başlangıcından beri İslâm'ın kabulünün hasil ettiği muazzam tesirin özellikle Selçuklu ve Osmanlı dönemi ağırlıklı olmak üzere kültür ve inanç alanındaki yansımalarını çalışıyorum. Bu çerçevede, meselelerin din tarihi, tasavvuf ve tarikatlar, mitoloji ve folkloru temas eden yanlarıyla alakalı yayınlar yaptım. Özellikle de çalışılması hoş karşılanmayan, Türkiye'deki hâkim tarihçilik zihniyetinin dışarıda tuttuğu konuları, problemleri süreçleri ve olayları tercih ettim bu yüzden. Yani “halının altına süpürülen” konuları... Bu yüzden bazılarınca antipatıyla karşılandığımı, yaptığım çalışmaların münhasıran görmezlikten gelindiğini, özellikle tasavvuf tarihçiliğinde birilerince yok sayıldığımı yıllardır tebessümle izliyor ve eğleniyorum. Bana yapılan sözde bilimsel eleştiri kılığındaki peşin hükümlü, maksatlı eleştirileri hiç kaale almadım bugüne kadar, cevap vermedim, vermem, dert etmem. Yazdıklarım ortadadır. Beğenen beğenir, beğenmeyen beğenmez, o kadar. Evet son çalışmalarım söylediğim gibi Osmanlı ve tasavvuf tarihiyle ilgili

Kaynak durumundan bahsedecek olursak hocam, neler söylersiniz?

Her iki konuda bir kaynak meselesinin olduğu söylenemez. Dolayısıyla fazla bir sıkıntı çektiğimi söyleyemem. Yeni şeyler çıkıyor tabii. Bu yazma kütüphaneleri bir hazine. Bunlar üzerinde insanlar çalıştıkça yeni birtakım şeyler ortaya koyuyorlar. Yeni kaynak neşirleri yapılıyor veya kaynaklar üzerinde yeni fikirler, yorumlar, analizler yortaya konuluyor. Bu tür şeyler oluyor daha önce bilinmeyen birtakım şeyler, tartışılmayan birtakım konular yeniden tartışma konusu haline getirilebiliyor. Ben bunları olabildiğince takip etmeye çalışıyorum.

Hocam kaç tez yaptırдыңız siz doktora olarak?

Belki onbeşin üzerinde diyebilirim. Ben öyle çok sayıda, mesela 25-30, 40 tez yaptıran hocalardan olamadım maalesef.

Sizinle tezi yapmanın asgari şartları var mı hocam?

Yazılı olmayan şartlar var.

Onları söylemenizde bir sakınca var mı hocam?

Aslında herkesin bildiği şeyler. O yüzden sakıncası yok(!). Bir defa doktora tezi yapmaya talip olanın kafasının tarihçiliğe yatkın ve dil yapısının sağlam olması lazım. Bence tarihçi olmak için her şeyden evvel matematik bir kafa ve özellikle

sosyolojik ve felsefi bir bakış olması lazım. Ve bir de dediğim gibi biraz İslâm ilahiyatına vukuf lazım. En önemlisi hangi konuda niçin tez yapmak istediğinin bilincinde olması gerek. Öyle sırf doktora yapmış olmak, bir yere kapılanmak için bu işe girmek isteyenleri pek hoş karşılamam. Doktora yapmak isteyen adayın kafasında bir bilimsel problem olacak ki onu çözmeye çalışan bir ürün ortaya koyabilsin.

Bu filolojik alt yapı derken Arapça ve Farsça ve diğer Batı dilleri...

Arapça ve Farsça tabii tasavvuf tarihi alanında çalışılmak isteniyorsa... Osmanlı kültür tarihi sahasında iyi bir Osmanlıca ve paleografya formasyonu olmalıdır. Ama tasavvuf tarihi çalışılmak isteniyorsa o zaman mutlak surette kaynaklara girebilmek için bu iki dili bilmek lazım: Arapça ve Farsça.

Avrupa dillerinden Fransızca diğerlerinden daha fazla mı gerekli acaba? Aslında şuraya gelmek istiyorum hocam: Fransızların tasavvuf araştırmalarına verdiği önem açık. Belki biraz Alevilik çalışmaları bağlamında hem Fransızlar hem Almanlar zikredilebilir ama...

Geneli itibariyle İslâmiyatla ilgili olarak Fransız ve Almanların hakikaten muazzam mesaieleri olmuş. Bu diğerlerinin olmadı anlamına gelmez. Elbette İngilizlerin, İspanyolların da tasavvuf tarihi alanında çok mesaisi oldu.

Fransızların çok eskiden beri güçlü bir ilgileri var. Sizin bunun gerekçelerine ilişkin birtakım gözlemleriniz var mı?

Fransız oryantalizmi gerçekten çok güçlüdür. Bugün bazı noktalarda eleştirilse bile ki İngiliz, İspanyol, Alman, Rus oryantalizminin de zaten eleştirilen çok yanları var. Fakat bugün tasavvuf tarihi çalışan biri mesela bir Louis Massignon’u, onun parlak öğrencisi Henry Corbin’i mutlaka tanımalı, okumalı diye düşünüyorum. Mesela İbn Arabî çalışacak birinin Massignon’un yetiştirdiği Osman Yahya’yı okumamış olması kabul edilemez. Mutlaka bunlara vâkıf olmak lazımdır. Başka değişik alanlarda başka örnekler verilebilir. Kısacası bu adamların yaptığı çalışmalar hakikaten takdire şayan. Lakin şimdilerde, hele Edward Said’in kitabından sonra bazı çevrelerde oryantalist mesaiyi fazlaca basite alma, ucuza harcama, küçümseme modası son yıllarda epey yaygınlaştı. “Efendim bu zaten oryantalist bakış; bu oryantalistler zaten böyle” vs... Bu kanaatimce Doğulu muhafazakâr akademik çevrelerde ve bu arada Türkiye’de oldukça yaygın bir tutum. Açıkça söyleyeyim, bu da bir klişe haline geldi artık. Eğer güçlü alternatif bir bakış veya yorum getiremiyorsak, problemi çözemiyorsak, kaçmak istediğimiz konulardan, problemden “oryantalist bakış” diyerek kaçıyoruz gibi geliyor bana.

Ben son zamanlarda özellikle şunun cevabını arıyorum bu son çalıştığım velâyet konusunda. Evet, tasavvuf muhakkak büyük bir düşünce, büyük bir kültür

şüphesiz... Meier, Bousquet, Gabrieli, Ritter gibi birkaç şarkiyatçının dışında tasavvufun İslâm'a, İslâm medeniyetine çeşitli alanlarda yaptığı müspet-menfi katkıları nelerdir? Bu büyük problemin tartışıldığını, hele modern Müslüman tasavvuf tarihçileri tarafından –savunmacı refleksin dışında- ciddi bir teolojik, düşünsel, amelî, itikadî ve kültürel problem olarak tartışıldığını pek hatırlamıyorum şahsen. İslâm'a ne getirmiş, ne götürmüş, ne katmış? Ortaçağlarda İbn Teymiyye ve mektebi mensupları tasavvufu itikadî bakımdan yoğun olarak eleştirdiler, bunu artık bilmeyen yok. Klasik ve modern Selefler de eleştirdiler, eleştiriyorlar. Bilindiği gibi Abduh gibi Müslüman modernistler, bizde eskilerden Mehmet Akif, Hilmi Ziya Ülken, yenilerden Fazlur Rahman ve Erol Güngör dışında tasavvufa eleştirel bir gözle yaklaşan pek olmadı. Belki çekindiler, hatta belki değil gerçekten çekindiler. Bu bugün de değişmiş değil. Türk tasavvuf tarihçileri altını çizdiğim açılardan tasavvufa eleştirel olarak halen de bakmıyorlar, sadece yüceltiyorlar. Ben düşüncemi tek cümleyle söyleyeyim: Bana göre tasavvufun devreye girmesi İslâm inanç ve kültür hatta toplumsal ve siyasal tarihinde kelimenin tam manasıyla müspet ve menfi yönleri olan bir kırılmadır. İslâm tarihini bütünüyle çok farklı bir istikamete yöneltmiştir. Şimdiden bizim ilahiyatçı meslektaşların kulağıma gelen itiraz, hatta protesto seslerini duyar gibiyim(!). Her türlü peşin hükmü bir kenara bırakıp sadece vakiya bakarak İslâm tarihinin bu büyük meselesini tartışmalıyız diye düşünüyorum.

Nakşilikle ilgili bir çalışma düşünüyor musunuz hocam?

Hayır. O bambaşka bir alan ve zaten pek çok çalışana var. Maamafih ben Hâce Ubeydullah Ahrar ile ilgili bir tez yaptırđım. Ama özellikle bir toplumsal tarih tezi oldu bu. Hâce Ubeydullah Ahrâr döneminde Nakşiliğın Özbekistan'da nasıl bir coğrafi zeminde, çiftçilerden oluşan bir toplumsal tabanda ve nasıl bir hüviyetle temellendiğini ortaya koymaya çalıştı bu tez. Tezin sahibi Ali İhsan Çağlar, Özbekistan'da kaldı iki sene, mükemmel Özbekçe öğrendi, Taşkent Şarkşinaslık Enstitüsü'nde çalıştı. Alana çıktı. İlginç sonuçlara ulaştı. Ama tezi henüz basılmadı. Daha önce de söylediğim gibi bana Orta Asya'daki seyahatimde o rehberlik etti.

Tezin basımına gelince, Türkiye'de zaten bu tür bilimsel metinlerin basımında ciddi bir editörlük sorunu var yaynevlerinde. Daha açıkçası ciddi editörlük kurumu yok açıkçası. O yüzden basılan tezlerde, kitaplarda dizgi yanlışlarından tutun da bilimsel hatalara kadar pek çok eksiklik göze çarpıyor. Oysa Batı'da böyle bir problem yok. Türkiye yaynevleri bu konuda yanı başımızdaki İsrail kadar bile ciddiyetle davranmıyor. Editörlük sorunu sade tashih sorunu değil.

Biz ehemmiyet vermeye çalışıyoruz hocam ama hani tashih bitmiyor gerçekten; öyle de bir şey var ama asgariye indirmeye çalışıyoruz. Kendi okuduğumuz kitaplarda bir iki tane süreç hatası var; o editoryal sürece girdi zannedilmiş ama girmemiş kazaya uğramış...

Türkiye’deki en iyi yayınevlerinde bile kazalar oluyor. En çok güldüğümüz şu. Şimdi bir editöre gönderirsiniz nüshayı, ben onu adam gibi çalışırım düzeltirim günlerimi harcarım ve yayınevine gönderirim. Tekrar dizgici bana tashih için gönderdiği dosyayı esas dosya zannedip düzelttiğim nüshayı girmez, bir öncekini girer. Sonra da ne oldu diye bir karışıklık olur. Ondan sonra da daha düzelmez.

Bunun benzeri bir felaket üstelik Türk Tarih Kurumu’nda hayret verici bir biçimde benim başıma da geldi.

Hangi metindi hocam?

Çapanoğullarından Abdülhamit döneminde imparatorluğun bazı şehirlerinde tahrirat kâtibi olarak çalışmış olup sonradan Millî Mücadele dönemindeki isyan hadisesine adı karışmış Celal Bey’in hatıratı. Çok mühim bir hatırat üstelik... Hem Abdülhamit dönemi Osmanlı taşra bürokrasisinin adeta teşrihini yapan bir hatırat, hem de kendi yaşadıklarını güzel bir dille anlatan bir hatırat... Çünkü kendisi Manastır’dan tutun da Mekke’ye Medine’ye varıncaya, Kudüs’e varıncaya kadar imparatorluğun Balkanlar, Anadolu ve Arap ülkelerindeki bir sürü yerinde görev yapmış. Buralarda mesleğini icra ettiği sırada gördüklerini, yaşadıklarını yazıyor. Bunu Osmanlıca bilmeyen, ama o sülaleden olduğu için Gazi Üniversitesi’nde sanat tarihçisi bir hoca, Osmanlıca bildiğini zannettiği bir arkadaşı ile ortaklaşa hazırlamışlar. Bu kitap basılmadan önce Tarih Kurumu’ndan bana geldi rapor-törlük için... Ben belki üzerinden dört beş defa geçtim ama Tarih Kurumu benim düzelttiğim nüshayı değil tashih edilmemiş ham nüshayı basmış.

Ama raportör diye adınızı da yazmışlardır eminim.

Hayır, editör olarak beni yazmışlar üstelik. Birisi bana “hoca sen bu hataları nasıl işledin?” diye sordu. “Hangi hataları?” dedim. Adam örnek gönderdi, “Bak, dedi şunlar, şunlar şunlar”... Gerçekten bakar bakmaz şoke oldum. O zaman durumu anladım. Derhal Tarih Kurumu’na gittim, o zamanki başkan Metin Hülagü Bey’e felaketi gösterdim ve satışı derhal durdurmasını rica ettim ve böylece satışı durdurdum. Kitabı toplattı Kurum. Ondan sonra benim tashih ettiğim nüsha basıldı tekrar.

Hocam acaba burada var mı metin ben çıkaramadım onu?

Evet var. Bir de editörlüğünü benim yaptığım Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve: İslam İnançlarında Hz. Ali isimli, hem orijinal İngilizce makalelerin hem de Türkçe çevirilerinin ayrı ciltler halinde basıldığı iki kitap vardır TTK yayınlarından. İkisi de uluslararası önemli uzmanların sadece bu kitaplar için yazılmış yazılarını ihtiva ediyor. Osmanlı cildinin basımı tam bir yıl gecikti. Sebep? TTK’nın Basım Yayın bürosundaki görevlilerin bana dedikleri şu idi: “Bu kitabın bize teslim etmeniz gereken görsel malzemelerini bize teslim etmediniz hocam”. Şoke oldum,

çünkü malzemeyi elimle bizzat teslim etmiştim. “Herhalde kaybolmuş o zaman” dedim “Ama nasıl kaybolur?” “Hocam bize teslim etmemişsiniz, etseydiniz mutlaka bulurduk”. Kısacası öylece bir sene geciktirdiler kitabı. Baktım olacak gibi değil, doğruca çıktım kurum başkanı Yusuf Halaçoğlu’na, meseleyi anlattım. Yabancı meslektaşlar var bu iki cilt için yazan. Sağdan soldan derleme kitaplar değil! Halaçoğlu bunları bir sıkıştırdı, bir saat geçmeden buldular. “Efendim, dolabın en altındaymış, görmemişiz de...vs.” Meslektaşlar ne zaman çıkacak kitap, bekliyoruz” diye bana mail atıyorlar. Kısacası Tarih Kurumu’nda bu rezaletler başıma geldi. Ben her iki olayın da kurum içinde başkana karşı olan basımdan sorumlu kişilerin sabotajları olduğu kanaatindeyim açıklaması.

Burası Türkiye. Halil İnalçık Hoca’nın dediği gibi;burada gerçekten ciddi anlamda bilim olmaz. Ona bütün kalbimle katılıyorum. “Ben eğer Amerika’ya gitmeseydim asla Halil İnalçık olamazdım” sözünü defalarca çeşitli vesilelerle söylemiştir. Fakat biliyorsunuz, hoca Amerika’ya gitmeden de burada Halil İnalçık’tı, hiç şüphe yok. Ama bugünkü gibi değildi muhakkak.

Genel olarak Türkiye’de tasavvuf alanında yapılan mevcut çalışmaları böyle tarihsel sürekliliği içinde değerlendirirseniz nasıl görüyorsunuz? Gelecek çalışmalarında zaten söylediniz folkloru da dikkate almak gerekiyor ama alanın durumuyla ilgili ne dersiniz?

Bugün gördüğüm ve okuyabildiğim kadarıyla bazı gençler bizim nesildekilere göre daha sorgulayıcı bakıyorlar. Bizim nesildekiler savunmacı, yüceltici idiler genellikle. Tarihsel ve sosyolojik olarak bakılmaz ve sorgulayıcı bir yaklaşım yapılmazdı, bunu yapabilenler neredeyse hiç yoktu desem yalan olmaz. İsim vermeyeceğim ama şimdilerde Türkiye’de çok iyi tasavvuf tarihi çalışanlar var. Makalelerinden, kitaplarından biliyorum. Gerçekten ciddi katkıları var onların. Ama yayınları İngilizce olmadığı için Batılıların çoğunun haberi yok veya kullanmıyorlar, belki küçümsüyorlar. Mesela İnsan’dan, Klasik’ten çıkan kitaplar var. Ahmet Karamustafa’nın *Tasavvufun Oluşumu* diye benim bir öğrencimin çevirdiği kitabı güzel ama Karamustafa teorik tasavvuf kaynakları üzerinden gidiyor ve benim kastettiğim anlamda tarihsel ve sosyolojik bakmıyor genellikle. Sorduğunuz sualle ilgili şahsen hep yapmaya çalıştığım şey şu: Ben bir kere daha tekrar edeyim, şeyh biyografilerinin, tekke veya tarikat monografilerinin ve hatta kaynak metin yayınlarının tarihsel zemine, toplumsal taban analizlerine istinat ettirmeden sağlıklı neticeler ortaya koyabileceklerine inanmıyorum. Bir tasavvuf kaynağını çalışıyorsanız, müellifinin siyasal, toplumsal, ekonomik ve hatta tasavvufi networküne bakacaksınız, analizini yapacaksınız. Benim Kalenderîler kitabım böyle bir bakışla yazıldı. Bahsettiğim altyapıyı inşa etmezseniz, ne bir tarikatı anlayabilirsiniz ne bir mutasavvıfı. Ele aldığınız tasavvuf kaynağını da anlayamazsınız. Bahsettiğim türden bir çalışma yapabilmemiz için mutlaka sosyolojik ve analitik

bakış açınız olacak. Aksi halde sadece kuru bir tasvir yapmış olursunuz ki bu da bence pek işe yaramaz.

Yani bağlamlaştırma meselesi...

Aynen öyle. Tarihsel ve sosyolojik bağlama oturmayan tasavvuf tarihçiliği en azından bana göre işe yaramaz.

Orada “biz entelektüel tarihçiliğin sınırları içinde kalalım, sosyal zemine inerek entelektüel taraftan uzaklaşacağız” diye bir kaygı olabilir mi?

Hayır, bu bence sağlıklı bir gerekçe veya daha açıkçası mazeret olamaz. Tamamen yanlış ve aldatıcı bir düşüncedir.

Diğer bir görüşe göre de entelektüel tarihçiliğin olmazsa olmazı bağlam meselesi yani o metin, o düşünce o anda niçin geliştirildi sorusunu dediğiniz gibi o katmana inmeden anlayamazsınız. Siyasetine, ekonomisine, toplumuna bakmadan bağlamsallaştırmak da imkansız bir şey.

Yani mutasavvıf bir gece yatıp ertesi sabah kalktığında ben şöyle bir teori oluşturayım mı diyor? İbn Arabî ne diyor *Füsusu’l Hikem* ile ilgili? “Resûlallah rüyamda bana göründü, elime bir kitap verdi ve sen bu kitabı insanlara anlat” dedi, diyor. Tasavvuf tarihçisi İbn Arabî’nin bu kitabını nasıl değerlendirecek? Eğer İbn Arabî’nin dediğini kabul ederse kitabın muhteva analiziyle ve tenkidıyla ilgili hiçbir şey söylememesi ve orda yazılanları olduğu gibi inanarak kullanması lazım; çünkü söz konusu kitabı Peygamber ona vermiş. Bu mudur tasavvuf tarihçiliği?

Ama vaziyete de bakılırsa hocam sizi gene biz paranteze alalım bugün ne tarih bölümleri sizin bahsettiğiniz ilahiyat müktesebatı ve filolojik donanımı olan adam yetiştiriyor, ne de İlahiyat fakülteleri meseleye biraz sosyal bilimci mantığıyla yaklaşabilecek bir tip çıkarıyor.

Tek tük şimdi gençlerden var dediğim gibi.

Siz mesela bugün bir müfredat hazırlasanız bunu aşmak birinci önceliğiniz olur herhalde ama nasıl yapardınız bilmiyorum.

Bir defa bu benim tek başıma üstesinden gelebileceğim bir konu değil. Böyle bir müfredat hazırlamakla görevli bir ekip olursa düşüncelerimi, tavsiyelerimi onlarla paylaşırım, tartışırım. Bu vesileyle bir de şu serzenişimi dile getirmek isterim: İlahiyat fakülteleri hiçbir toplantılarına –benim gibi biraz bu işlerle uğraşan- tarihçileri ve sosyologları çağırmamışlardır, bir kere hariç.

Deminden beri söylediklerime toplu olarak bakarsanız, şunu görürüz: Bütün mesele sağlam bir filolojik altyapı ile tarihsel ve sosyolojik metod meselesi üzerinde

toplaniyor. Biz Hacettepe Üniversitesi'nde master yaparken sosyoloji, ekonomi, antropoloji, felsefe bölümlerinden dersler alırdık. Bir tasavvuf tarihi araştırmacısının daha mesleğe başladığında bu formasyonları alması lazım. Benim bir öğrencim (Hacettepe Tarih Bölümü öğrencisi) erken Abbasî döneminde din ve devlet konusunu çalışırken ona Ankara İlahiyat Fakültesi'nden dersler aldırıldım. Sonra burs alırdır iki sene kadar Ürdün'e Arapça öğrenmeye yolladım. Onunla yetindirmedik. Ondan sonra yine burs alırdır Mısır'a gönderdik. Kahire'de Arapça derslerine devam etti ve sonra Fas'a gitti. Ondan sonra bir sene Indiana Üniversitesi'ne yolladık, orada İngilizcesini geliştirmeye uğraştı ve ondan sonra teze başlayabildi. Şimdi bu muhteşem yani, gayet güzel bir şey, böyle olmalı. Kazandığı ve geliştirdiği formasyon sayesinde bahsettiğim konuya dair güzel bir tez yaptı.

Bahsettiğiniz tez basıldı mı hocam?

Henüz basılmadı ama baskıya hazırlıyor. Tasavvuf tarihi çalışmak isteyen tarih öğrencilerine ilahiyat fakültesinden dersler aldıracağınız. İlahiyat fakültesinde bu tür tarih konularına girmek isteyen öğrencilere de tarih bölümlerinden dersler aldıracağınız. Özellikle tarih metodolojisiyle ilgili dersler aldırmanız lazım. İlahiyat fakültelerinde tasavvuf tarihi çalışan meslektaşların çoğunda şahsen gördüğüm, bu metodoloji eksikliğidir.

Süleyman Hoca'nın tavsiyesini dinleseydiniz böyle derdiniz olmayacaktı. Size demiş ya niye Nakşilik çalışmadınız da Kalenderilik çalıştınız diye.

Kulakları çınlasın, bana öyle dedi, evet. Türk Tarih Kurumu'ndan Kalenderîler kitabının ikinci baskısı çıktığı zaman beni Uludağ İlahiyat'tan kitabı tartışmak üzere çağırdılar. Güzel bir jest idi. Birkaç meslektaş kitabı okuyup eleştiriler hazırlamışlar. Ne var ki soruların ve eleştirilerin çoğu sırf böyle bir konuyu çalışmamdan hoşnut olmadıklarını gösteriyordu. Uludağ Hoca da bana "niye Nakşilik hakkında bir kitap yazmadın da bu Kalenderîleri yazdın?" demez mi? Tabii dilim döndüğü kadar anlatmaya çalıştım.

Siz her yerde cephe açıyorsunuz hocam Kesikbaş diyorsunuz.

Ben zaten cephe açmak, tarihin, özellikle İslâm toplumsal ve kültür tarihinin bu tür ele atılmamış, sorunlu konularına dikkat çekmek için yazıyorum o konuları. Hızır'ı ve Kesikbaş'ı bizim ilahiyatçıların, tarihçilerin hiç el atmadığı, folklorcuların da hiç eğilmedikleri İslâm kültürünün folklorik ve mitolojik cephesine dikkat çekmek için yazdım zaten. Hep söylüyorum, İslâm mitolojisi diye bir makale yazdım, *Milel ve Nihal* dergisinde yayınlandı. Yazının gündeme getirdiği bir sorun var İslâm mitolojisi diye. Hiç kimse tınmadı, hiçbir ilahiyatçı, ne bir tefsirci, ne bir hadisçi, ne de bir tasavvuf tarihçisi tek kelimeyle önemseyip tartışmaya değer bile bulmadılar. Türkçe olduğu için de sanırım Batılılardan da

bir ses çıkmadı (Biliyorsunuz Batılılar birkaç Osmanlı tarihçisinin dışında Türkçe bilmezler, öğrenmeye de hiç ihtiyaç hissetmezler, çünkü herhalde Türkçe bilim yapılmaz diye düşünüyor olmalılar.). Oysa ilahiyat kaynaklarının içerisinde nüfuz etmiş dünya kadar mitolojik malzeme var. Tefsir ve hadis kitaplarında dünya kadar mitolojik malzeme var ve bunların çoğu Müslümanların inançlarına nüfuz etmiş asırlardır. Ben bu gerçeğe dikkat çekmeye çalışmak için Hızır İlyas Kültü ve Kesikbaş kitabını yazdım.

Bizde perspektif farklı hocam yani batıdaki üniversitelerde Religious Studies dediğimizde onlar dinî hakikati aramıyorlar, bu din nasıl uygulanmış bunu merak ediyorlar. Gündelik hayatta nasıl uygulanmış, ona bakıyorlar.

Tarihçinin görevi de budur. Tarihçi yargılamaz. O ele aldığı meselenin kaynaklarını önce eleştirir, sonra analiz eder, o işlemlerden sonra elde ettiği verileri kullanarak meseleyi anlatmaya, yorumlamaya çalışır, değerlendirir, hipotezlerini, asıl tezini ortaya koyar, gerekçelendirir ve bir sonuca varır kendince ama yargılamaz. Sonuçta yazdıkları mahz-ı hakikat değil, bir görüş, daha doğrusu kendi versiyonudur.

İletişim’den bir kitap çıktı Hocam. Şimdi siz kitap deyince, Mevlid üzerine bir kitap....

Gördüm onu, Ali Fuat Bilkan’ın kitabından söz ediyorsunuz. *Mevlid*’in nasıl bir kültür yarattığı üzerine. Bir de bir iki sene önce Bursa’da bir sempozyum da yapıldı *Mevlid* konusunda. Haddi zatında *Mevlid* metni bazı yerleri itibariyle mitolojik bir metindir. Havaya döşenen bir döşek; işte melekler geliyorlar. Ondan sonra Hz. Âmine normal hanımların yaptığından çok farklı bir doğum yapıyor. Bu bir mitoloji ama bunun oluşturduğu, yazıldığından beri yüzlerce yıldır oluşan bir kültür var. Halk için bu artık bir inanç konusu olmuş, bunu değiştirmeye çalışsanız da değiştiremezsiniz. Bence bu beyhude ve lüzumsuz bir çaba olur. Asıl bilimsel olarak yapılması gereken, bu tür mitolojik unsurları mitolojidir diye reddetmek yerine, onun nasıl oluştuğunu anlamak, toplum içindeki sosyolojik fonksiyonunu dikkate alarak ona göre davranmaktır. Kültür ve zihniyet tarihçisine düşen budur bence.

Biraz o “selefi” anlayış diye bahsettiğiniz, “İslâm’da böyle bir şey yoktur” deyip kestirip atınca bunun sosyal realiteyle bağlantısını da koparmış oluyor aslında; bir varlık olarak inkar etmiş oluyor; felâha eriyor. Soru olmayınca sorun da olmuyor.

Ben mesela şahsen –açık söyleyeyim- Hızır diye ebedî hayata mazhar olmuş, darda kalan insanların yardımına koşan birinin olduğuna inanmıyorum. Zaten bence biraz altını deştiğinizde bunun İslâm elbisesi giydirilmiş pagan bir inanç

olduğunu görmemiz hiç de zor olmayacaktır. Kitapta bunu göstermeye çalıştım zaten bir kültür tarihçisi olarak. Çünkü âyet Allah'ın hiç kimseye ebedî hayat vermediğini açıkça yazıyor. O zaman Hızır gibi ebedî yaşayan ve üstelik insanüstü kudrete sahip biri nasıl olur? Zaten bütün malzeme mitolojiden geliyor. Kur'ân'dan gelmiyor. Ama ne olursa olsun şimdi benim yazdığım bu kitap insanların Hızır hakkındaki algısını değiştirir mi, değiştirecek mi, değiştirmesine gerek var mı, dediğim gibi, hayır yok, ben de zaten o kitabı insanlar Hızır'a inanmayı bıraksınlar diye yazmadım. Böyle bir inanç tarihsel süreçte belli şartlarda belli sebeplerle oluşmuş mu, evet. Bu inanç ayrıca bir de zengin bir folklor yaratmış mı, evet. O zaman ben bunun nasıl olduğunu anlamaya çalışmak zorundayım, yargılamak değil. Bitti. Mesele bu kadar açık bence...

Çok teşekkür ederiz hocam.

Ben teşekkür ederim beni uzun uzun sabırla dinlediğiniz için.

Katılımcılar:

Serhat Aslaner

Fatma Deniz Uzundağ